ERITYISTÄ TUKEA TARVITSEVIEN OPISKELIJOIDEN TYÖSSÄOPIMISEN OHJAAMINEN

Raija Tissari

Kehittämishankeraportti
Kesäkuu 2009

JYVÄSKYLÄN
AMMATTIKORKEAKOULU
Ammatillinen opettajakorkeakoulu

JYVÄSKYLÄN
AMMATTIKORKEAKOULU

KUVAILULEHTI
Päivämäärä
4.6.2009

Tekijä(t)	Julkaisun laji	
Tissari, Raija	Kehittämishankeraportti	
	Sivumäärä 84	Julkaisun kieli Suomi
	Luottamuksellisuus ☐ Salainen _____saakka	

Työn nimi
Erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden työssäoppimisen ohjaaminen

Koulutusohjelma
Ammatillinen opettajakorkeakoulu,

Työn ohjaaja(t)
Hirvonen, Maija

Toimeksiantaja(t)

Tiivistelmä
TIIVISTELMÄ
Koulutuksellisen tasa-arvon periaatteen mukaisesti kaikilla nuorilla olisi oltava mahdollisuus jatko-opintoihin peruskoulun jälkeen erilaisista oppimisen vaikeuksista huolimatta. Opiskelijoiden erityiset tarpeet on huomioitava opetuksen tavoitteissa ja järjestämisessä koulussa ja työpaikoilla. Ammatillisiin perustutkintoihin liittyy kiinteänä osana työpaikoilla oppiminen sekä ammattiosaamisen näytöt. Tämä asettaa haasteita niin opettajille kuin työpaikkaohjaajille. Haasteelliseksi tämän tekee se, että erityisen tuen tarve saattaa olla hyvin erilaista oppilaitoksessa ja työpaikalla. Opettajalla ja työpaikkaohjaajalla tulisi olla riittävästi tietoa opiskelijasta, jotta he voisivat ohjata ja tukea opiskelijaa, jolla on vaikeuksia oppimisessa.
Kehittämishankkeen tavoitteena oli laatia ohjeistus opettajille sekä työpaikkaohjaajille niistä käytänteistä, joilla he voisivat entistä paremmin huomioida erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden työssäoppimisen suunnittelua ja toteutusta.
Kehittämistyössä käsiteltiin kielellisiä vaikeuksia, matemaattisia oppimisvaikeuksia, hahmottamis- ja tarkkaavaisuushäiriöitä, mielenterveyden ongelmia sekä näkö- ja kuulovammoja lähinnä käytännön työn näkökulmasta eli siitä, miten nämä vaikeudet näkyvät työn oppimisessa. Kehittämishankkeen perustana oli Savon ammatti- ja aikuisopiston erityisopetuksen suunnitelma työssäoppimisen ja ammattiosaamisen näyttöjen osalta. Hankkeessa tuotettu materiaali viedään koulutuskuntayhtymän verkkosivuille.

Avainsanat (asiasanat)
ammatillinen erityisopetus, ammattiosaamisen näytöt, oppimisvaikeudet, työssäoppiminen

Muut tiedot
Liitteenä Työssäoppimisen ohjaamiseen suunnattu materiaali

JAMK UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

DESCRIPTION
Date
4.6.2009

Author(s)
Tissari, Raija

Type of Publication
Development project report

Pages
84

Language
Finnish

Confidential
☐ Until_____

Title
Instructing special needs students during on-the-job learn

Degree Programme (Vocational Teacher Education/Student Counsellor Education/Special Needs Teacher Education)
Vocational Teacher Education / Special Needs Teacher Education

Tutor(s)
Hirvonen, Maija

Assigned by

Abstract

ENGLISH SUMMARY

According to equality principles all young people should have the possibility to secondary education after comprehensive school despite any learning difficulties. Their special needs must be recognized in the learning aims and teaching arrangements both at school and at work places. On-the-job learning and skills demonstrations are an integral part of the vocational qualifications. This is a challenge for both teachers and work place instructors. A special challenge is to realize that the need for special support may differ greatly at school and at work. The instructive teacher should have enough knowledge of the student in order to be able to pass enough knowledge to the work place instructor so that the student would get the support he/she needs at work.

The purpose of this development project was to form instructions for teachers on the procedures with which they could recognize even better the needs of a special needs student when planning and realizing on-the-job learning. Together with the working life sector, another purpose was to find out ways to ease the encountering, instruction and support of a special needs student.

The development project deals with linguistic and mathematical learning difficulties, ADHD, mental problems and visual and hearing deficiencies in practical sense, meaning the way in which they show in learning the work process.

The basis of this development project lies on Savo Vocational College plan for special education in on-the-job learning and skills demonstrations. The material produced for this project will be published on the Internet pages of Savo Vocational College.

Keywords
learning difficulties, on-the-job learning, skills demonstrations, vocational special education

Miscellaneous
Material for tutoring on-the-job learning

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO 2

2 AMMATILLINEN ERITYISOPETUS 5

3 TYÖSSÄOPPIMINEN JA AMMATTIOSAAMISEN NÄYTÖT 9
3.1 Työssäoppiminen 9
3.2 Ammattiosaamisen näytöt 13

4 ERITYISTÄ TUKEA TARVITSEVAT OPISKELIJAT 19
4.1 Kielelliset vaikeudet 20
4.2 Matematiikan oppimisvaikeus 23
4.3 Hahmottamisen vaikeudet 24
4.4 Tarkkaavaisuuden häiriöt 26
4.5 Mielenterveysongelmat 29
4.6 Kuulovamma 32
4.7 Näkövamma 33

5 KEHITTÄMISHANKESUUNNITELMA 36

6 POHDINTA 41

LÄHTEET 44

LIITTEET 47
Liite 1. Työssäoppimisen toimintaohje 47
Liite 2. Materiaalia työssäoppimisen ohjaajille 54

Kuvio 1. Yksilöllinen ammattiosaamisen näyttösuunnitelma 16
Kuvio 2. Mielenterveysongelmat ja pedagogiset keinot 32

1 JOHDANTO

Savon koulutuskuntayhtymän ylläpitämä Savon ammatti- ja aikuisopisto on yksi maamme suurimmista koulutuskuntayhtymistä. Elokuussa 2008 ammatillisen peruskoulutuksen aloitti 2193 opiskelijaa. Syksyllä 2008 opiskelijoita oli 5745, joista erityistä tukea tarvitsevia opiskelijoita oli 678. Heitä opiskelee sekä pienryhmissä että integroituina muissa ryhmissä.

Savon ammatti- ja aikuisopiston yhtenä kehittämiskohteena on erityisopetuksen kehittäminen. Erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden määrä on lisääntynyt ja se asettaa uusia haasteita oppilaitokselle, henkilökunnalle sekä työssäoppimisen ja ammattiosaamisen näyttöjen kautta myös työpaikkaohjaajille.

Kaikki ammatillisissa perustutkinnoissa olevat opiskelijat ovat työelämässä vähintään 20 opintoviikkoa. Työelämäjaksoilta saadut kokemukset ovat olleet pääasiassa myönteisiä. Haasteellisimmaksi on koettu erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden ohjaaminen. Työpaikoilla ei useinkaan ole kokemusta erilaisista oppijoista. Ohjaajat saattavat olla epävarmoja ja hämmentyneitä, kun saavat ohjattavakseen opiskelijan, jolla on jotain vaikeutta oppimisessa.

Haasteeksi on koettu myös se, miten erityistä tukea tarvitsevalle opiskelijalle löydetään sopivat työpaikat ja miten heitä voidaan ohjata ja tukea työpaikoilla opiskelun eri vaiheissa. Tuen ja ohjaamisen tarve vaihtelee erityistä tukea tarvitsevilla opiskelijoilla. Osalla opiskelijoista työ sujuu mallikkaasti. Toisilla tuen ja ohjaamisen tarve on suurempi työpaikoilla kuin oppilaitoksessa. Opiskelijan kannalta työssäoppimisen keskeytyminen on huono vaihtoehto. Keskeytymisen opiskelija kokee epäonnistumisena ja se heikentää entisestään

heikkoa itsetuntoa. Kynnys mennä työpaikalle on seuraavan kerran vieläkin korkeampi.

Tämä kehittämishanke on osa Savon ammatti- ja aikuisopiston erityisopetuksen kehittämishanketta. Hankkeessa on mukana kolme opintoalaa; Kuopion yksiköstä sähköala sekä matkailu- ja ravitsemisala ja Varkauden yksiköstä liiketalousala. Hankkeen tarkoituksena on kevätlukukauden 2009 aikana kerätä tietoa opettajilta, opiskelijoilta sekä työpaikkaohjaajilta hyvistä käytänteistä erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden ohjaamisesta työpaikoilla. Näiden pohjalta laaditaan ohjeistus eri aloille. Ohjeistus tulee olemaan laajempi opettajille kuin työpaikoille. Ohjaaja tarvitsee konkreettisia ja käytännönläheisiä ohjeita, kuinka huomioida ohjauksessa erilaisia oppijoita. Syyslukukaudella 2009 järjestetään hankkeessa mukana olevien alojen opettajille sekä työpaikkaohjaajille koulutus, jossa he saavat tietoa oppimisvaikeuksista sekä erilaisista ohjauskeinoista.

Ammatillisen koulutuksen tavoitteena on tukea opiskelijoiden sijoittumista työhön. Työpaikalla tapahtuva oppiminen ja opiskelijaan tutustuminen voi osaltaan auttaa erityisen tuen tarpeessa olevaa nuorta saamaan työpaikan, kun opitaan tunnistamaan heidän vahvuutensa työntekijänä. Ammatillisen erityisopetuksen lähtökohtana on koulutuksellinen tasa-arvo, jolloin jokaisella erilaisista oppimisedellytyksistä riippumatta olisi yhdenvertaiset mahdollisuudet osallistua ammatilliseen koulutukseen ja sen jälkeen sijoittua työhön ja yhteiskuntaan yhdenvertaisena kansalaisena. (Aura Instituutti 2007.)

Tässä kehittämistyössä tarkastellaan oppimisvaikeuksia nimenomaan käytännön työn sekä työpaikkaohjaajan näkökulmasta, kun useimmin oppimisvai-

keuksia on tarkasteltu opettajan ja opettamisen näkökulmasta. Erityisen tuen tarve työpaikoilla ei ole välttämättä samanlaista kuin oppilaitoksessa, jolloin tuen tarvetta on pohdittava työn vaatimusten kannalta.

2 AMMATILLINEN ERITYISOPETUS

Erityistä tukea tarvitsevien nuorten määrä perusopetuksessa on lisääntynyt. Näistä nuorista huomattavan suuri joukko ohjautuu ammatilliseen koulutukseen (Eskola 2008). Tilastokeskuksen (2008) mukaan nuorten ammatillisessa koulutuksessa erityistä tukea tarvitsevia opiskelijoita on 11 %. Opetushallituksen tilaston mukaan vuonna 2006 tutkintoon johtavan ammatillisen koulutuksen eri muodoissa opiskeli noin 200 000 opiskelijaa. Tämä tarkoittaa, että erityistä tukea tarvitsevia opiskelijoita olisi noin 22 000 ammatillisessa koulutuksessa. Tuen tarvitsijoita on niin iso joukko, että heitä on varmasti joka oppilaitoksessa ja jokaisella koulutusalalla.

Ammatillisen erityisopetuksen toimenpideohjelman (2004) mukaan ammatillisen peruskoulutuksen kehittämisen pitkän aikavälin tavoitteena on kaikille opiskelijoille sopiva, esteetön ja helposti saavutettava oppimisympäristö. Tavoitteena on myös tarjota erityistä tukea tarvitsevalle opiskelijalle perusopetuksen jälkeen mahdollisuus koulutukseen ja ammatilliseen kehittymiseen työtä, työtoimintaa, jatko-opintoja ja hyvää elämää varten. Erityisopetuksen tarjonnan ja sisällön tulee vastata opiskelijan, työelämän ja yhteiskunnan tarpeisiin. Ammatillinen erityisopetus sekä valmentava ja kuntouttava opetus ja ohjaus järjestetään ensisijaisesti ammatillisissa oppilaitoksissa. Tavoitteena on, että tukitoimin ja tarvittaessa opetusta mukauttamalla opiskelija voi osallistua ammatilliseen koulutukseen eri koulutusaloilla. Opetuksessa otetaan huomioon kunkin alan erityisvaatimukset.

Vammaisuuden, sairauden, kehityksessä viivästymisen, tunne-elämän häiriön tai muun syyn vuoksi erityisiä opetus- tai oppilashuoltopalveluja tarvitsevien opiskelijoiden opetus annetaan erityisopetuksena. Opiskelijalle tulee laatia

henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma (HOJKS), joka sisältää mm. opintojen tavoitteet ja tukipalvelut (L 630/1998 § 20). Erityisopetusta saavalla opiskelijalla on oikeus opiskelun edellyttämiin avustajapalveluihin, muihin opiskelijahuollon palveluihin sekä erityisiin apuvälineisiin (L 630/1998 § 38).

Ammatillisen erityisopetuksen tavoitteena on, että opiskelija saavuttaa sellaisen ammatillisen pätevyyden, jonka avulla hänellä on mahdollisuus työllistyä ja menestyä työssä. Hän saa valmiuksia jatko-opintoihin. Ammatillisen erityisopetuksen tavoitteena on myös tarjota opiskelijalle niitä perustietoja ja taitoja, joita tarvitaan koulutuksen jälkeen sijoittumiseen yhteiskuntaan täysivaltaiseksi jäseneksi. Koulutuksellisen tasa-arvon toteutumiseksi jokaisella tulee olla erilaisista oppimisedellytyksistä riippumatta yhdenvertaiset mahdollisuudet osallistua ammatilliseen koulutukseen sekä sijoittua koulutuksen jälkeen työhön ja yhteiskuntaan täysivaltaisena kansalaisena. (Opetussuunnitelman perusteet 2000.)

Erityistä tukea tarvitsevalle opiskelijalle laaditaan HOJKS (henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma), joka antaa mahdollisuuden muuttaa opetuksen tavoitteita, aikataulua ja tukitoimia opiskelijan valmiuksien, tarpeiden ja jaksamisen mukaan. Sen avulla tuetaan opiskelijan vahvoja osaamisalueita, jotta tämä sijoittuisi paremmin työelämään. Erityisesti huomiota kiinnitetään työhön harjaantumiseen työssäoppimisen aikana. Edistymistä seurataan tarkkaan ja henkilökohtaisia tavoitteita ja tukitoimia muutetaan tarpeen mukaan. Tavoitteiden säännöllinen tarkistaminen ja arviointi ovat oppimisen kannalta erityisen tärkeitä samoin kuin tiivis yhteydenpito opettajaan. (AURA-instituutti 2007, 12.)

Eskolan (2008) mukaan erityistä tukea tarvitsevan nuoren riski keskeyttää opintonsa tai jäädä työttömäksi on isompi kuin muilla. Syrjäytymisen riski on suuri, mikäli nuori jää toisen asteen koulutusjärjestelmän ulkopuolelle. Ammatillisen koulutuksen yhteiskunnallinen tehtävä on myös syrjäytymisen ehkäisy. Erityistä tukea tarvitseva opiskelija tarvitsee opinnoissaan erilaisista syistä erityistä tukea ja ohjausta. Syitä erityisen tuen tarpeeseen voi olla mm. vamma tai sairaus, erilaiset oppimisvaikeudet, sosiaaliset ongelmat, toiminnanohjauksen ongelmat, mielenterveyden ongelmat ja tarkkaavaisuushäiriö. Osa opiskelijoista tarvitsee tilapäistä tai pienempää tukea, osa jatkuvaa ja monia tukitoimia.

Erilaisen oppijan käsikirjassa (2007, 17) määritellään oppimisvaikeuksia seuraavasti. ”Oppimisvaikeus on ihmisen ominaisuus ja usein perinnöllistä. Se ei ole tyhmyyttä eikä laiskuutta vaan erilaisuutta. Se on erilainen tapa oppia, hahmottaa ja prosessoida tietoa.” Opiskelija on leimattu ja leimataan edelleenkin helposti laiskaksi ja tyhmäksi, kun opiskelu ei suju odotusten mukaisesti. Toivottavasti yhä paremmin opittaisiin ymmärtämään ja tukemaan niitäkin opiskelijoita, joilla oppiminen vaatii enemmän ponnisteluja. Ammatillisessa koulutuksessa ei riitä, että opettaja kykenee huomioimaan erityisen tuen tarpeen opiskelijoillaan. Työpaikkaohjaajilla on myös oltava tietoa ja taitoa ohjata erityisen tuen tarvitsijoita, jotta opiskelija saisi riittävästi oikeanlaista ohjausta oppimiseensa.

Oppimisvaikeudet voivat näkyä lukemisessa, kirjoittamisessa, laskemisessa, tilan, paikan ja ajan hahmottamisessa, kielellisessä kehityksessä, tarkkaavaisuudessa ja motorisessa koordinaatiossa. Oppimisvaikeutta voi epäillä, jos opiskelijalla lukeminen on hidasta, vieraat kielet tuottavat vaikeutta, tekstin tuottaminen on työlästä, laskeminen ei onnistu, opiskelija ei lue mielellään

ääneen, kirjoituksessa on paljon virheitä, kirjaimet ja numerot sekoittuvat ja vaihtavat paikkaa ja rivit hyppivät paperilla. Opiskelijan voi olla vaikea hahmottaa oikeaa ja vasenta, hänen on vaikea keskittyä ja tarkkaavaisuus häiriintyy helposti. Oppimisen vaikeudesta voi kertoa myös se, että opiskelijalla on vaikeuksia pysyä aikatauluissa. (Erilaisten oppijoiden liitto 2007, 17.)

3 TYÖSSÄOPPIMINEN JA AMMATTIOSAAMISEN NÄYTÖT

Työharjoittelu on tuttu käsite työpaikoilla. Siellä edelleenkin puhutaan työssäoppimisesta ja työharjoittelusta synonyymeinä.

3.1 Työssäoppiminen

Vuonna 1997 Opetushallitus antoi keskeisiä tavoitteita työpaikalla tapahtuvasta oppimisesta. Sen tarkoituksena oli

- *lisätä koulutuksen työelämävastaavuutta*
- *parantaa oppimisen laatua*
- *syventää ammatillista osaamista*
- *helpottaa työelämään siirtymistä tutustuttamalla nuoret työelämään sekä nuoret ja työpaikat toisiinsa*
- *edistää nuorten työllistymistä.*

Työssäoppimista pidettiin haasteena ammatilliselle koulutukselle ja opettajuudelle. Mäkinen väittää (2001, 24-25), että oppilaitoksissa annettava koulutus on usein asioiden opettelua tietopuolisen teorian tasolla tai harjoitusten tekemistä heikosti työelämän todellisuutta vastaten. Jotta yritykset saisivat jatkossa osaavia ammattilaisia monimuotoisiin tehtäviinsä, koulutukseen olisi enemmän sisällytettävä työskentelyä yrityksissä. Opiskelijat näkevät ja kokevat työnteon vasta työpaikoilla oikeassa ympäristössään. Tämä pitää varmasti paikkansa. Monet opiskelijat pitävät työelämäjaksoja mielekkäinä, koska siellä oppii ja saa tehdä käytännön työtä. Oppilaitoksessa ei aina ole mahdollista asiakastöiden tekemiseen, mikä toisi työelämälähtöisyyttä opiskeluun. Pohjosen (2005, 79) mukaan työpaikalla tapahtuva oppiminen on tiivistänyt koulun ja työelämän yhteistyötä ja auttanut koulua pysymään työelämän jatkuvien muutosten vauhdissa. Teknologia on harpannut huimaa vauhtia eteenpäin ja

muuttanut työelämän toimintatapoja. Yhteistyö on mahdollistanut opettajien jalkautumisen työpaikoille, jolloin he ovat päässeet näkemään tämän päivän tapaa tehdä työtä. Työelämän edustajat ovat päässeet vaikuttamaan ammatillisen koulutuksen sisältöihin, jotta ne vastaisivat enemmän työelämän käytäntöjä. Työelämälähtöisyys on herättänyt keskustelua, koska opetuksen sisältöjen ja tavoitteiden pitäisi palvella hyvin erilaisia työpaikkoja. Koska ammatillisen koulutuksen tavoitteena on kuitenkin antaa opiskelijoille perusvalmiudet selviytyä työstä, ei ole mahdollista kouluttaa työntekijöitä hyvin erilaisten työpaikkojen erityistarpeisiin.

Työssäoppimisen tultua osaksi ammatillista perustutkintoa, Mäkinen (2001, 36) muistuttaa laista, asetuksista ja määräyksistä, jotka on huomioitava, kun opiskelija siirtyy oppimaan työelämään. Työpaikalla oppiminen tulee perustua voimassaolevaan opetussuunnitelmaan. Alle 16 –vuotiaat tarvitsevat työpaikalla vaarallisiin töihin poikkeusluvan, kun yli 16-vuotiaiden osalta riittää tiettyjen suojelutoimenpiteiden lisäksi ilmoitus työsuojelupiirille. Opiskelijat kuuluvat oppilaitoksen vakuutusten piiriin silloin, kun he eivät ole palvelusuhteessa työnantajaan. Tällöin heillä on myös oikeus opintososiaalisiin tukiin, joita he voivat saada esimerkiksi matka- ja ruokailukustannuksiin.

Koulutuksen järjestäjän ja työpaikan välille tehdään kirjallinen sopimus. Savon ammatti- ja aikuisopistossa on yhtenäinen sopimuslomake, jonka sisältö käydään opiskelijan kanssa läpi ennen työelämäjakson alkua. Tapaturmavakuutuslaki ja nuoria koskevat työsuojelusäädökset, sekä laki nuorten työntekijöiden työajoista on otettava huomioon, kun opiskelijat siirtyvät oppimaan työpaikoille (L 738/2002, L 998/1993).

Työpaikoilla tapahtuvaa oppimista ja ammattiosaamisen näyttöjä ohjaavat valtakunnallinen opetussuunnitelma ja koulutuksen järjestäjän laatima opetussuunnitelma, jossa on yhteinen osa sekä koulutusohjelmakohtainen osa. Savon ammatti- ja aikuisopistossa on lisäksi erityisopetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma (2007). Suunnitelma on melko yleisluontoinen, ja tämän työn yhtenä tarkoituksena on saada tästä suunnitelmasta konkreettisempi toimintaohje työssäoppimisen ja näyttöjen suunnitteluun, toteutukseen sekä arviointiin.

Catering-alan valtakunnallisessa opetussuunnitelmassa ohjeistetaan työssäoppimista yleisellä tasolla mm. tavoitteista, järjestämisestä ja arvioinnista. Järjestämisestä on määrätty asiat, mistä koulutuksen järjestäjän ja työpaikan on sovittava, kun opiskelija on työelämässä. Tällaisia asioita ovat mm. työturvallisuus ja opintososiaaliset etuudet. Oppimista työpaikoilla tulisi olla vähintään 20 opintoviikkoa jokaisessa perustutkinnossa. (Opetussuunnitelma 2000.)

Koulutuksen järjestäjän laatimassa opetussuunnitelmassa (2006) mainitaan, että järjestettäessä erityisopiskelijalle työpaikkaa pyritään huomioimaan hänen erityispiirteensä. Opiskelijoiden yksilöllisten tarpeiden tunnistaminen asettaa haasteita ohjaaville opettajille, kun he suunnittelevat työelämäjaksoja. Tavoitteena on löytää opiskelijalle työpaikka, jossa hän voisi tehdä tavoitteiden mukaisia töitä ja hän saisi siellä tarvitsemaansa ohjausta ja tukea. Ammattiosaamisen näytöt tulisi antaa pääsääntöisesti työpaikoilla. Catering-alalla tällä hetkellä opiskelijat ovat työelämäjaksoilla 24 opintoviikkoa.

Työpaikkaohjaajalla tulisi olla riittävä tieto opiskelijan oppimisen vaikeuksista, jotta hän kykenisi huomioimaan opiskelijaa yksilöllisemmin ohjauksessaan. Työpaikkaohjaajan , opiskelijan sekä opettajan on hyvä keskustella yhdessä tuen tarpeesta. Paras vaihtoehto olisi, jos opiskelija itse toisi esille tuen

tarpeensa. Opettajalla on oltava lupa, mielellään kirjallisena, mikäli hän kertoo opiskelijaan liittyviä tietoja ulkopuolisille. Työpaikkaohjaaja voi kysyä opiskelijalta, onko hänellä mahdollisesti jotain, joka hänen olisi hyvä tietää ohjauksessa. Työpaikkaohjaajakoulutuksessa on korostettava, että ohjaajat ottaisivat rohkeammin asian esille jo tulohaastattelussa.

Vaikeudet oppimisessa aiheuttavat usein opiskelijalle epävarmuutta ja ongelmia itsetunnossa. Takana voi olla epäonnistumisia ja huonommuuden tunteita. Oppimistilanteista voi tulla opiskelijalle stressitilanteita, jolloin oppimiskyky heikkenee ja opiskelija voi lamaantua ja lukkiutua täysin. Tällaisessa tilanteessa on tärkeää ympäristön kannustus ja tuki huomioimalla opiskelijan vahvuudet ja arvostaa niitä. (Kuntoutussäätiö 2009).

Palomäen mukaan (2005) työelämän ja opettajan on tunnettava toistensa toiminta hyvin, jolloin opiskelija pääsisi hänelle sopivaan työpaikkaan. Työyhteisön myönteinen asenne erityistä tukea tarvitsevaa opiskelijaa kohtaan helpottaa työssäoppimisen aloittamista. Valmentaminen työelämäjaksolle pitäisi aloitta ajoissa. Ohjeet tulisi antaa kirjallisena ja suullisesti yksilö- ja ryhmävalmennuksena. Huolellinen ja hyvin suunniteltu perehdyttäminen työpaikkaan, työyhteisöön ja työtehtäviin on erityistä tukea tarvitsevalle opiskelijalle erityisen tärkeä. Työpaikan kannustava ilmapiiri helpottaa opiskelijan sopeutumista työyhteisöön ja työpaikkaan.

3.2 Ammattiosaamisen näytöt

Ammatilliseen peruskoulutukseen liitettiin ammattiosaamisen näytöt 1.8.2006 alkaen (L 601/05). Ammattiosaamisen näytöillä tarkoitetaan koulutuksen järjestäjän ja työelämän yhdessä suunnittelemia ja arvioimia työtilanteita. Näytössä opiskelija osoittaa käytännön työtilanteissa, miten hyvin hän on omaksunut opetussuunnitelmissa määritellyn ja työelämässä vaadittavan ammattitaidon. Se voidaan suorittaa oppilaitoksessa tai työpaikoissa. Ammattiosaamisen näytön arvioivat opettaja ja työelämän edustaja yhdessä tai erikseen. Opiskelija tekee itsearvioinnin. Näyttöjen yhtenä tavoitteena on monipuolistaa arviointia sekä arviointimenetelmiä. (Keskuspuiston ammattiopisto 2007, 6.)

Ammattiosaamisen näyttöjä ohjaa opetussuunnitelma, koulutuksen järjestäjän opetussuunnitelma sekä kansalliset ammattiosaamisen näyttöaineistot, jotka on laadittu opetussuunnitelman pohjalta. Näyttöaineistoja on ollut laatimassa työelämän ja oppilaitoksen edustajat. Koulutuksen järjestäjän asettama toimielin hyväksyy ammattiosaamisen näyttöjen toteuttamista ja arviointia koskevan osan. Opetussuunnitelman yhteisestä osasta käy ilmi, miten oppilaitoksessa käytetään kansallisia ammattiosaamisen näyttöaineistoja. Yhteiseen osaan on myös kirjattu näyttöihin liittyen opiskelijan arvioinnin ja ammattiosaamisen näyttöjen toteuttamisen periaatteet. (Keskuspuiston ammattiopisto 2007, 16.)

Tutkintokohtaiseen opetussuunnitelmaan kirjataan, mitkä osat opintokokonaisuudesta suoritetaan näytöllä ja mitkä arvioidaan muulla tavalla. Erityisopiskelijan kohdalla voidaan muokata tavoitteita, opiskeluaikaa ja koulutuksen pituutta kunkin opiskelijan yksilöllisten edellytysten mukaisesti. Tutkin-

tokohtaiset opetussuunnitelmat sisältävät suunnitelman opiskelijan arvioinnin toteuttamisesta siten, että ne sisältävät toimikunnan hyväksymän suunnitelman ammattiosaamisen näyttöjen toteuttamisesta ja arvioinnista. (Keskuspuiston ammattiopisto 2007, 17.)

Eskolan (2008) mukaan näytöillä mahdollistetaan erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan tekemällä osaamisen näyttäminen. Moni erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan työnteko voi olla sujuvaa, vaikka koulussa istuminen ja teoriaopinnot tuottavat hankaluuksia. Nämä opiskelijat hyötyvät usein käytännön työstä sekä ammattiosaamisen näytöistä, kun heillä on mahdollisuus ensin harjoitella ja sitten näyttää osaamistaan. Opiskelija on usein motivoitunut työn oppimisesta aidoissa työtilanteissa.

Eskola (2008) korostaa myös sitä, että näytöt nostavat tekemällä oppimisen ja työssäoppimisen arvostusta sekä tukevat erilaisen oppijan työllistymistä, kun työnantajat pääsevät tutustumaan erilaisiin opiskelijoihin työntekijöinä. Monet heistä ovat tunnollisia, ahkeria ja luotettavia työntekijöitä, vaikka työn joutuisuudessa saattaa ollakin toivomista.

Ammattiosaamisen näyttöjen tarkoituksena on parantaa ammatillisen peruskoulutuksen laatua ja yhtenäistää opiskelija-arviointi samanlaiseksi koko Suomessa. Arvioinnin yhdenmukaistamiseen on pyritty myös luomalla kansalliset näyttöaineistot. Kansalliset näyttöaineistot sisältävät kaikille tutkinnoille yhteiset ohjeet näyttöaineiston käyttöön sekä tarvittaessa yhteistä ohjetta täydentäviä tutkintokohtaisia ohjeita, ammattiosaamisen näytön kuvauksen opintokokonaisuuksittain, näyttöympäristön määrittelyn opintokokonaisuuk-

sittain sekä arvioinnin kohteet ja arviointikriteerit opintokokonaisuuksittain. (Keskuspuiston ammattiopisto 2007, 12.)

Monet erityistä tukea tarvitsevat opiskelijat ovat hitaita, jolloin he tarvitsevat runsaasti aikaa käsitteiden, asioiden, paikkojen ja työvaiheiden oppimiseen. Jos heitä kuormitetaan liian vaativilla tehtävillä ja liian nopeasti, heidän itseluottamus ja motivaatio heikkenevät. Erityistä tukea tarvitseva opiskelija kannattaa ottaa mukaan oman näyttönsä suunnitteluun, jolloin opiskelijalähtöisyys huomioidaan ja opiskelija pääsee kehittämään arviointitaitojaan. Arviointi kannattaa tehdä välittömästi näytön jälkeen, koska heidän saattaa olla vaikea palauttaa mieleen, mitä he tekivät ja miten he onnistuivat näytössään. Suullisen ja kirjallisen materiaalin lisäksi monet erityistä tukea tarvitsevat opiskelijat hyötyisivät, mikäli arvioinnin tukena olisi jotain konkreettista, esimerkiksi opiskelijan tekemät tuotokset, opettajan /työpaikkaohjaajan tekemät kuvat tai videot prosessista. (Keskuspuiston ammattiopisto 2007, 23.) Arvioinnin konkretisointi ei ole kovin yleinen tapa, vaikka mikä olisikaan parempi kuin ottaa esimerkiksi opiskelijan tekemä leivonnainen tai kuva jostain opiskelijan tuotoksesta esille arviointikeskusteluun. Siitä olisi hyvä aloittaa arviointikeskustelu ja tarkastella tuotosta ja miettiä, mikä onnistui ja mikä osaalue tarvitsee vielä harjoittelua.

Näytön järjestäminen erityistä tukea tarvitsevalle opiskelijalle onnistuu parhaiten luontevassa tilanteessa osana työn tekemistä. Opiskelijasta näyttö saattaa olla jännittävä, ja pahimmassa tapauksessa hän voi lamaantua eikä työ onnistu siksi laisinkaan. Jännitystä voidaan lievittää keskustelemalla näyttöön liittyvistä käytännön asioista ja tuntemuksista monipuolisesti ja riittävästi kunkin opiskelijan henkilökohtaisesta näkökulmasta. Opiskelijalla on oikeus harjoitella työtehtäväänsä niin paljon, että hän osaa sen. Jännitystä vähentää, jos opiskelija tuntee kaikki näytön aikana paikalla olevat henkilöt. Rento ja

luotettava ilmapiiri, joka syntyy hyvästä vuorovaikutuksesta, auttaa opiskelijaa keskittymään työhönsä. Opiskelijan tulisi tuntea opettajansa sekä työpaikkaohjaajansa hyvin ja pystyä luottamaan heihin. Heidän tulisi olla aidosti läsnä tilanteessa, jolloin opiskelija voisi tarvitessaan kysyä neuvoa heiltä. Opettaja /työpaikkaohjaaja voivat rohkaista opiskelijaa tai kehottaa pitämään taukoa, jos näyttää, että opiskelija väsähtää. Joskus voi olla paikallaan, että opettaja/ohjaaja ryhtyy työskentelemään opiskelijan rinnalla, että hän pääsee vaikean hetken yli. Tärkeää on huomioida, että opiskelija pääsee hyvin alkuun, jolloin hänen itseluottamuksensa kantaa eteenpäin. (Keskuspuiston ammattiopisto 2007,24.)

Uskaltaako moni työpaikkaohjaaja lähteä näin vahvasti tukemaan opiskelijaa näytössä? Helposti katsotaan, että opiskelija ei selviä työstään ja näytöstään, jos näin tuetaan opiskelijaa. Työpaikkojen arvioijat sekoittavat ammattiosaamisen näytöt tutkintotilaisuuksiin, joissa on kysymys aikuisten näytöistä.

Erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan ammattiosaamisen näyttösuunnitelman tavoitteena on mahdollistaa yksilöllisen näytön suunnittelu ja toteutus. Se mahdollistaa vahvuuksien ja tuen tarpeiden huomioimisen sekä varmistaa tiedonkulun ja suunnitelmallisuuden. (Keskuspuiston ammattiopisto 2007,24.)

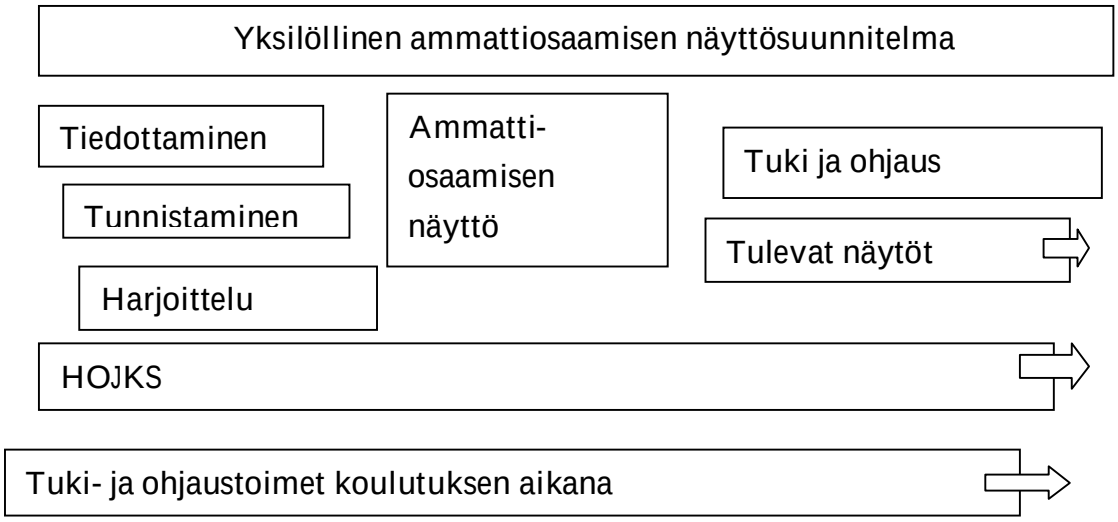

Kuvio 1. Yksilöllinen ammattiosaamisen näyttösuunnitelma (Keskuspuiston ammattiopisto 2007, 28)

Keskuspuiston ammattiopiston (2007, 26) mallin mukaan yksilöllinen ammattiosaamisen näyttösuunnitelma perustuu HOJKSiin, osaamis-kartoitukseen ja opiskelijan itsearviointiin ennen näyttöä, opetusuunnitelmiin sekä työssäoppimispaikan tarpeisiin. Tämän mallin mukaisesti suunniteltu ja toteutettu työssäoppiminen ja ammattiosaamisen näyttö sopii erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan valmentamiseen. Mallissa on huomioitu erityispiirteiden tunnistaminen ja niistä tiedottaminen sekä tuki ja ohjaus, jotka ovat tärkeimmät opiskelijan ja työpaikkaohjaajan työtä ajatellen.

Yksilöllinen ammattiosaamisen näyttösuunnitelma tehdään yhteistyössä opiskelijan ja opettajan ja /tai työpaikkaohjaajan kanssa. Opiskelijahuoltoa voi tarvittaessa pyytää myös mukaan suunnitteluun. Suunnitelma tehdään aina ennen jokaista näyttöä.

Yksilölliseen ammattiosaamisen näyttösuunnitelmaansisältyy näyttöön liittyvän tuen ja ohjauksen suunnittelu sekä näytön sisällön kuvaus (keskeinen osaamisen selkeä kuvaus, vaihtoehtoiset tai täydentävät tavat osoittaa osaamistaan, yksilölliset ratkaisut, eri oppimistyylien ja oppimisvaikeuksien huomioiminen sekä ammatillisen kasvun huomioiminen). Näyttösuunnitelmaan sisältyy myös näytön toteutuksen suunnittelu ja näyttöympäristön kuvaus (näyttö yksilöllisesti valituissa /muokatuissa näyttöympäristöissä, mahdollisuus käyttää apuvälineitä), näytön ajankohta sekä arvioinnin suunnittelu.

Yksilöllisen näytön arvioinnissa arviointikohteet ja kriteerit pysyvät samoina vaikka näytön toteutusta on yksilöllistetty. Tuen ja ohjausken määrä voi

vaikuttaa arviointiin, mutta se on määriteltävä jo ennen näyttöä. Kun opiskelija suorittaa mukautetuin tavoittein opintokokonaisuutta, hänellä on oikeus suorittaa myös ammattiosaamisen näyttö mukautetuin kriteerein. Mukautetusta arvioinnista tehdään päätös jo ennen näyttöä.

Työpaikkaohjaajan palaute tulisi olla jatkuvaa, kehittävää, ohjaavaa ja positiivista kannustusta ja rakentavaa kritiikkiä. Arviointikriteerien selkeys auttaa arvioinnissa niin opiskelijaa, opettajaa kuin työpaikkaohjaajaa. Kriteerit on hyvä kirjata selkeästi etukäteen ja käydä läpi ennen näyttöä. Arviointi koskee vain toimintaa, ei henkilöä. Arviointilomakkeiden tulisi olla helppokäyttöisiä ja selkeitä. (Kuntoutussäätiö 2009.)

4 ERITYISTÄ TUKEA TARVITSEVAT OPISKELIJAT

Noin 20-25 %:lla opiskelijoista arvellaan olevan hankaluuksia oppimisessa. Oppimisvaikeuksia on hyvin erilaisia ja ne ilmenevät monissa toiminnoissa (Kuntoutussäätiö, 2009).

Oppimisvaikeus on ihmisen ominaisuus ja usein periytyvää. Opiskelija, jolla on oppimisvaikeus, ei ole tyhmä tai laiska, kuten usein ajatellaan opiskelijasta, jota ei tunneta. Erilaisella oppijalla on erilainen tapa oppia, hahmottaa ja prosessoida tietoa (Erilaisten oppijoiden liitto 2009).

Oppimisvaikeudet näkyvät esim. keskittymis- ja tarkkaavaisuuskyvyn vaihteluna, kuulemisen ja näkemisen epätarkkuutena tai hitautena ja kömpelyytenä. Oppimisvaikeudet voivat liittyä esim. neurologisiin vammoihin tai sairauksiin (CP, epilepsia, kromosomipoikkeavuudet, kasvaimet, traumat, perinnölliset sairaudet), lahjakkuustasoon eli älylliseen kehitykseen, psykososiaaliseen sopeutumiseen (käytöshäiriöt, pelot, vetäytyminen) tai esimerkiksi maahanmuuttajien heikkoon suomen kielen taitoon (Kuntoutussäätiö 2009.)

Eskolan (2008) mukaan ammatillisen koulutuksen erityisopiskelijoista kielellisiä vaikeuksia oli 17 prosentilla ja lähes yhtä yleinen oli lievä kehityksen viivästymä. Joka kymmenennellä opiskelijalla on hahmottamisen, tarkkaavaisuuden ja keskittymisen vaikeuksista. Erityisopetusta tarvitsevista noin 7 prosentilla oli psyykkinen pitkäaikainen sairaus. Vuorovaikutuksen ja käyttäytymisen häiriöt olivat syynä noin joka viidennellä opiskelijalla. Erityisopetuksen perusteena fyysinen pitkäaikaissairaus oli syynä kolmella ja vaikea kehityksen viivästymä, keskivaikea tai vaikea kehitysvamma, autismiin ja Asper-

gerin oireyhtymään liittyvät oppimisvaikeudet, liikkumisen ja motorisen toimintojen vaikeus, kuulo- ja näkövamma oli vain noin kahdella sadasta erityisopiskelijasta. Suurin ryhmä oli muu syy, joka oli noin 30 prosentilla erityisopetuksessa olevista opiskelijoista. Luku on korkea, vaikka se ei olekaan suositeltava erityisopetuksen luokitusperusteeksi.

Työntekijä ei välttämättä ole laiska tai huolimaton tahallaan, vaan ongelmat saattavat johtua hänen oppimisvaikeuksistaan. Avoin keskustelu auttaa ymmärtämään ja huomioimaan erilaisuutta työyhteisössä, kun huomataan, että jokaisella on vahvuutensa ja heikkoutensa. Pääasia on, että ollaan tietoisia vaikeuksista ja pyritään huomioimaan niitä esimerkiksi työtehtävien jaossa tai tehtävien antotavassa. Joku työntekijä hyötyy, kun tehtävät annetaan hänelle suullisesti ja tehtäviä annetaan pienemmissä erissä. On työntekijöitä, jotka tekevät mielellään samaa tuttua työtä ja toiset taas nauttivat, kun voivat vaihdella työtehtäviä ja siirtyä työpisteestä toiseen. (Erilaisten oppijoiden liitto 2009.)

4.1 Kielelliset vaikeudet

Yksi suurimmista ja keskeisimmistä oppimista hankaloittavista asioista on lukemisen ja kirjoittamisen vaikeudet (lukivaikeudet). Monet opiskelijat, joilla on lukivaikeus ymmärtävät lukemansa erinomaisesti, mutta lukevat huomattavan hitaasti. Heille varataan riittävästi aikaa tehtävän suorittamiseen. Aikarajan asettamisen saattaa hermostuttaa heitä ja huomio meneekin vain ajan seuraamiseen tehtävään keskittymisen sijasta. (Keskuspuiston ammattiopisto 2007, 19.)

Lukivaikeuksiselle on tyypillistä lyhytkestoisen muistin pieni kapasiteetti. Heillä pysyy muistissa vain 2-4 yksikköä, kun tavallinen ihminen pystyy

muistamaan 5-8 yksikköä. Heille ohjeet on hyvä olla lyhyesti näkyvissä kirjallisesti ja mahdollisesti tutuilla, opetelluilla kuvasymboleilla. Ohjeet on kuitenkin syytä käydä myös suullisesti läpi. (Keskuspuiston ammattiopisto 2007, 20.)

Nuorella kielellisen häiriön vuoksi puhuminen ja muiden puheen ymmärtäminen voi olla vaikeaa. Puhe saattaa olla epäselvää, lukeminen voi sujua hitaasti ja olla virheellistä. Myös luetun ymmärtämisessä ja kirjoittamisessa voi olla hankaluuksia (Ahonen & Rautakoski 2007, 19).

Jos opiskelijalla on erilaisia kielellisiä vaikeuksia, hänellä saattaa mennä runsaasti aikaa, että hän tottuu muiden ihmisten tapaan puhua ja viestiä eleillä, ilmeillä ja äänenpainoilla (Keskuspuiston ammattiopisto 2007, 20). Kun viestinnän opettelu vie osan huomiosta, opiskelijan keskittyminen varsinaiseen työhön voi olla vaikeaa. Olisiko hyvä olla tutustumispäiviä, jolloin opiskelija olisi työpaikalla vain tutustumassa ihmisiin ja heidän työhönsä? Varsinainen työn opettelu aloitettaisiin vasta hieman myöhemmin.

Oppimisvaikeus voi ilmetä vaikeutena mieleen painamisessa ja keskittymisessä. Opiskelijalla voi olla toistuvaa päänsärkyä, silmä-, niska- ja hartiasärkyä sekä unihäiriöitä. Hän voi jännittää ja olla ahdistunut. Opiskelu saattaa tuntua raskaalta, jolloin hän helposti jää pois koulusta /työpaikalta ja opiskelu viivästyy tai keskeytyy. Pahimmassa tapauksessa opiskelija syrjäytyy. Erilaiset riippuvuus- sekä rahankäyttöongelmat voivat myös olla merkkinä oppimisvaikeuksista. (Erilaisten oppijoiden liitto 2007, 145.)

Opetuksessa, tiedonvälityksessä tai työpaikalla tehtävät on hyvä antaa suullisesti, kirjallisesti ja näyttämällä. Ohjauksessa on tärkeää opastaa opiskelijaa

löytämään ja hyödyntämään hänelle parhaita oppimisen tapoja (Erilaisten oppijoiden liitto 2007, 30). Jokaisen opiskelijan olisi hyvä oppia tuntemaan itseään oppijana, ja opettajan tehtävänä on auttaa häntä löytämään vahvuuksiaan ja kehittämisen tarpeitaan. Minä oppijana – kurssilla voitaisiin perehtyä kunkin opiskelijan oppimistyyliin, josta jäisi dokumentti henkilökohtaisen opintojen järjestämissuunnitelman, HOJKSin liitteeksi. Siihen voitaisiin palata opiskelijan kanssa, kun suunnitellaan työssäoppimisjaksoa ja ammattiosaamisen näyttöjä. Opiskelijankin olisi helpompi kertoa vahvuuksistaan tai tuen tarpeistaan ohjaajalleen, kun niitä on mietitty ja niistä on keskusteltu yhdessä opettajan kanssa ennen työpaikkahaastattelua.

Kielellisten vaikeuksien tyypillisiä piirteitä ovat myös sanavaraston kapeus sekä nimeämisen vaikeus. Tällöin opiskelijan voi olla vaikea kertoa monipuolisesti asioista tai ajatuksistaan tai hän ei löydä sanoja esimerkiksi kysyäkseen neuvoa. Opettaja tai työpaikkaohjaaja voi rauhoitella ja antaa aikaa opiskelijalle. (Keskuspuiston ammattiopisto 2007, 20.) Opettajana tekee helposti virheen auttamalla opiskelijaa, kun hän ei löydä heti oikeaa sanaa. Kun sana ei tule mieleen tai puhe jumittuu kokonaan, on parempi auttaa kuin jättää opiskelija pulaan.

Erityistä tukea tarvitseva opiskelija tarvitsee paljon henkilökohtaista ohjaamista. Rauhallisen, kiireettömän ja riittävän pitkän ajan tarjoaminen on tärkeää. Asiat jäsentyvät ja selkeytyvät mielessä vähitellen. Ohjaajan on hyvä kiinnittää huomiota oman ilmaisunsa selkeyteen, puheen sopivaan rauhallisuuteen ja lauseiden selkeyteen.

4.2 Matematiikan oppimisvaikeus

Matematiikan oppimisvaikeuksissa ei ole kyse yhtenäisestä vaikeudesta, vaan taustalla voi olla hyvin erilaisia ongelmia. Laskeminen edellyttää mm. lukukäsitteen ymmärtämistä, käsitteellistä ajattelua, avaruudellista hahmottamista ja muistia. Usein matematiikan oppimisen vaikeuteen voi liittyä hahmottamisvaikeuksia sekä lukemisen ja kirjoittamisen vaikeutta. Opiskelijan negatiiviset kokemukset aikaisemmasta matematiikan opiskelusta vaikeuttavat usein oppimista. (Jyväskylän aikuisopisto 2007.) Tämä on usein havaittavissa ammatillisessa koulutuksessa. Matematiikkaan on hyvin kielteinen asenne ja opiskelijat väittävät, etteivät he opi laskemaan.

Havaintopohjaiset ja tarkkaavaisuuteen liittyvät vaikeudet saattavat aiheuttaa virheitä numeroiden ja laskumerkkien havaitsemisessa ja lukemisessa. Muistiongelmat hankaloittavat laskusääntöjen, kertotaulun ja peruslaskutoimitusten tulosten ulkoa oppimista (Kuntoutussäätiö 2009). Monella opiskelijalla on vaikeutta muistaa kertotaulua ainakin alueella 6-9.

Matematiikan oppimisvaikeudet voivat ilmetä laskutoimitusten tai mittayksiköiden hahmottamisen epävarmuutena, työmuistin heikkoutena, jolloin opiskelijalla on pitkien tehtävänantojen ja ohjeiden muistamisessa vaikeuksia. Käytännössä on hankaluuksia mm. kassatyöskentelyssä, lääkelaskuissa, alennusten laskemisessa, mittayksiköiden hahmottamisessa. Numeroiden kirjoittamisessa numeroita voi puuttua tai ne ovat eri järjestyksessä. Opiskelija tarvitsee aikaa harjoitella, hän tarvitsee asioiden toistoa ja kertaamista. On hyvä tarkistaa, että opiskelija on ymmärtänyt asian. (Laakkonen, 2007.)

Mittayksiköiden kanssa ongelmat ovat yleisiä catering-alalla. Ruokaohjeissa raaka-ainemäärät on annettu vetomittoina ja/tai painomittoina. Mittaamista vaikeuttaa myös se, että osa vaaoista näyttää grammoina ja osa kiloina. Opiskelijan on vaikea hahmottaa määriä, kun mittayksiköt tuottavat ongelmia. Mittaaminen vaatii ohjaajalta jatkuvaa tarkkailua.

4.3 Hahmottamisen vaikeudet

Numminen (2008) määrittelee hahmottamisen lyhyesti aivojen kyvyksi ymmärtää näkemäämme. Hahmottamisenvaikeuksissa kyse voi olla esimerkiksi avaruudellisten suhteiden tai suuntien arvioinnin hankaluudesta tai vaikeudesta kokonaisuuden hahmottamisessa osista (Kuntoutussäätiö 2009).

Hahmottamisen vaikeuksilla tarkoitetaan kyvyttömyyttä tulkita ympäristöstä ja omasta kehosta tulevaa tietoa, vaikka itse aistien toiminta on normaalia. Hahmottamisen vaikeudet voivat koskea kaikkia aisteja. Vaikeuksia on hyvin erityyppisiä riippuen siitä, mikä osa aivojen toiminnasta on poikkeavaa. Hahmottamisvaikeudet voivat olla visuaalisia (näköön perustuvia), auditiivisia (kuuloon perustuvia), taktiilisia (tuntoaistimukseen perustuvia), kinesteettisia (kehoon perustuvia), maku- ja hajuaistiin sekä sosiaalisiin tilanteisiin liittyviä hahmottamisvaikeuksia. (Jyväskylän aikuisopisto, 2007.) Visuaaliset hahmottamisvaikeudet ilmenevät esimerkiksi numeroiden ja kirjainten paikkojen vaihtumisina. Tällöin lukemien vaikeutuu ja numerotiedon käyttämisessä, esimerkiksi mittaamisessa, koodien lukemisessa ja näppäilemisessä tapahtuu virheitä. Kuvien ja kuvioiden hahmottaminen ja vertaaminen konkreettiseen kappaleeseen vaativat ohjausta. Vaikeita asioita ovat myös taulukoiden ja kuvioiden lukeminen ja täyttäminen sekä kartan lukeminen. Visuaalisista hahmottamisvaikeuksista kärsivällä kestää pitkään, että hän löytää ta-

varoille oikeat paikat tai oppii kulkemaan rakennuksessa tai uudessa elinympäristössä. (Keskuspuiston ammattiopisto 2007, 21.)

Opiskelijalla, jolla on hahmottamisen vaikeutta, on vaikeaa tunnistaa kasvoja, vaikeaa hahmottaa kuvio taustasta sekä hahmottaa esineiden muotoa, väriä ja kokoa. Opiskelijan voi olla vaikea löytää perille uudessa ympäristössä. Hänellä voi olla vaikeuksia erottaa vasen ja oikea tai oppia kello. Usein ongelmia saattaa olla pukeutumisessa, laitteiden käytössä tai sosiaalisten tilanteiden ymmärtämisessä. Ajan hahmottaminen, aikataulujen ja kellonaikojen noudattaminen on vaikeaa sekä aika- ja päivämäärät sekoittuvat helposti. Työn opettelua haittaa, kun silmän ja käden yhteistyö ei suju, suullisten ohjeiden mieleen painaminen on työlästä ja työn eri vaiheiden jaksottaminen ja jaksotusten muistaminen tuottaa hankaluuksia. (Numminen 2008.) Hän myös painotti, että opiskelija, jolla on hahmottamisvaikeus, ei yleensä hyödy visuaalispainotteisista opetusmenetelmistä. Lukemalla opiskelu sopii paremmin, mikäli lukemisessa ei ole vaikeutta.

Opiskelijaa voi tukea korostamalla hänen vahvuuksiaan ja kannustaa häntä sitkeyteen. Häntä auttaisi oppimisessa, jos hän löytäisi itselleen parhaan tavan oppia asioita. Hahmottamisen vaikeus haittaa monella tavalla työssä selviytymistä. On hyvä keskustella opiskelijan kanssa hänen rajoitteistaan ja asettaa realistiset tavoitteet, jotka hänellä olisi mahdollisuus saavuttaa. Opiskelijaa kannattaa ohjata tunnistamaan työn ydinkohdat. Opiskelija hyötyy, jos hänelle selvitetään aiemmin opitun ja uuden asian asiayhteys sekä opetetaan yksi asia kerrallaan näyttäen. Opiskelija, jolla on hahmottamisen vaikeus, tarvitsee enemmän aikaa ajatella ja harjoitella työtä päästäkseen vaadittavaan lopputulokseen. Useimpien opiskelijoiden itsetuntoa lisää vastuun saaminen työssä. Säännöllinen ja välitön, mutta rehellinen, palautteen antaminen on tärkeää pienestäkin edistymisestä.

Erilaiset kuulemisen ymmärtämisen vaikeudet liittyvät auditiivisiin hahmottamisvaikeuksiin. Ympäristön äänet saattavat kuulostaa samanarvoisilta ja erilaiset viestit sekoittua keskenään, koska opiskelijalla on vaikeuksia erottaa viestien tulosuuntaa ja eri ihmisten ääniä toisistaan. Samanlaiset sanat sekoittuvat keskenään, mikä omalta osaltaan vaikeuttaa kuultujen viestien ymmärtämistä (Keskuspuiston ammattiopisto 2007, 21).

Taktiiliset hahmottamisvaikeudet liittyvät tuntoaistimuksiin . Tällöin esimerkiksi pelkän kosketuksen kautta on vaikeuksia erottaa erilaisia materiaaleja toisistaan, ja samoin voiman tarpeen arviointi on hankalaa. Asentojen hahmottaminen ja oman kehon tilan tarve liittyvät kinesteettisiin hahmottamisvaikeuksiin. (Keskuspuiston ammattiopisto 2007, 21.)

4.4 Tarkkaavaisuuden häiriöt

Tarkkaavaisuuden vaikeuksia voi esiintyä eriasteisina. AD/HD (Attention Deficit hyperactivity Disorder) on neuropsykologinen häiriö, johon kuuluu tarkkaavaisuushäiriö, ylivilkkautta tai impulsiivisuutta. Oireet saattavat ilmetä siten, että henkilöllä on joko pääasiasiallisesti tarkkaavaisuushäiriö tai impulsiivisuus-ylivilkkaushäiriö tai molemmat yhdessä. Aikuisilla tarkkaavaisuushäiriö ilmenee usein ilman ylivilkkautta. Tästä käytetään termiä ADD (attention deficit disorder). Miehillä tarkkaavaisuushäiriö, johon liittyy ylivilkkautta, on yleisempää kuin naisilla. (ADHD-liitto 2009.)

Opiskelija, jolla on todettu tarkkaavaisuushäiriöitä, ylivilkkautta ja / tai impulsiivisuutta, kärsii usein ns. liitännäisoireista, jotka vaihtelevat yksilöstä ja

vaikeusasteesta toiseen. Tärkeää on kuitenkin tietää, että tarkkaavaisuuden ongelmaan liittyy muitakin oireita, jotka voivat olla erilaisten oppimisvaikeuksien lisäksi kielen, hahmottamisen ja motoriikan häiriöitä, muistiongelmia, sosiaalisen vuorovaikutuksen ongelmia sekä psyykkisiä ja toiminnanohjauksen häiriöitä. Motoriikaltaan opiskelija saattaa olla huomattavan hidas ja kömpelö tai hänellä voi olla vaikeuksia voimakäytössä erilaisissa tilanteissa. Tapaamiset, tavarat ja erilaiset ohjeet unohtuvat helposti. Sosiaaliset tilanteet saattavat olla vaikeita, koska tarkkaavaisuuden ongelmista kärsivä opiskelija ei välttämättä ymmärrä eri tilanteisiin liittyviä sosiaalisia sääntöjä, käyttäytyy sen takia impulsiivisesti ja joutuu vaikeuksiin. (Keskuspuiston ammattiopisto 2007, 21.)

Toiminnanohjaus tarkoittaa kykyä käyttää hyväksi aiemmin opittua tietoa ja taitoa tehtävien ja tilanteiden suunnittelussa sekä oman toiminnan ohjauksessa ja tavoitteiden toteuttamisessa. Tämä taito on monella tarkkaavaisuuden häiriöisellä puutteellinen ja vaatii kehittyäkseen runsaasti aikaa, tukea ja kärsivällisyyttä. Käytännössä tarkkaavaisuushäiriöinen hyötyy tutuista rutiineista ja käytännön toimintaan liittyvistä säännöistä, joiden noudattamisesta pidetään tiukasti kiinni. On tärkeää, että tällainen opiskelija saa selkeitä ja lyhyitä ohjeita. Ohjeiden on oltava näkyvillä, jotta opiskelija saa muistilleen tuen. Kirjallista ohjetta seuraamalla hänen on helpompi toimia järjestelmällisesti. Opettajan ja ohjaajan on huolehdittava siitä, että opiskelijan kanssa sovituista säännöistä ja sopimuksista pidetään kiinni, koska tarkkaavaisuushäiriöinen opiskelija jättää tehtäviä mielellään kesken ja siirtää niitä tulevaisuuteen. Tämä johtaa helposti siihen, että tehtäviä jää rästiin ja niiden tekeminen on työlästä myöhemmässä vaiheessa. Erityisen tärkeää on huolehtia vuorovaikutustilanteissa siitä, että on itse opettajana tai työpaikkaohjaajana aidosti läsnä tilanteessa. Usein tähän riittää silmiin katsominen ja kiireetön tilanne, jossa ulkoiset häiriötekijät ovat mahdollisimman pienet. Myönteisen palautteen an-

taminen välittömästi pienenkin onnistumisen jälkeen on tarpeen, koska useimmat tarkkaavuushäiriöiset ovat tottuneet lähes pelkästään kielteiseen palautteeseen. Myöhemmin hänen voi olla vaikea enää muistaa tapahtumia ja tekemisiään, jolloin palaute jää merkityksettömäksi. (Keskuspuiston ammattiopisto 2007, 22.)

Nuori, jolla on tarkkaavuuden häiriö saattaa olla apaattinen, ujo, sisäänpäin vetäytynyt, aloitekyvytön, hän jahkailee tehtävien tekemisessä. Hänellä on asiat sotkussa: työpaikka on epäjärjestyksessä, tavarat kateissa, hän myöhästelee ja annetut tehtävät ja työt jäävät kesken. Tehtävien loppuun saattaminen saattaa tuntua ylivoimaiselta. Toisaalta tarkkaavaisuushäiriöinen voi olla ulospäin suuntautunut, jolloin hän on impulsiivinen, riidanhaluinen ja sietää huonosti pettymyksiä. Hän saattaa olla kärsimätön, ei jaksa odottaa vuoroaan. Hän puhuu mielellään koko ajan. Itsetunto-ongelmat ovat yleisiä. Tarkkaavuuden häiriöön voi liittyä aistiyliherkkyydet, jolloin esim. äänet, häly, ja liikkeet vievät huomion keskittymiseltä. Henkilöt, joilla on tarkkaavuuden häiriö, ovat tapaturma-alttiimpia. (Palomäki-Jägerroos 2005.)

Tarkkaavaisuushäiriö ei ole pelkästään negatiivinen asia. Monet AD/HD-nuorista on kekseliäitä, rohkeita, nopeita ja halukkaita ottamaan riskejä. Kaikki nämä ovat hyviä avuja työelämässä. Parhaassa tapauksessa tällaisilta nuorilta työt hoituvat nopeasti ja innovatiivisuutta löytyy. Heillä on verkostoja käytössä, koska he ovat seurallisia ja heillä on laaja kaveriporukka.

Palomäki-Jägerroos (2005) painottaa opetuksessa ja ohjauksessa opiskelijan vahvuuksien löytämistä ja niiden hyödyntämistä esimerkiksi asetettaessa tavoitetasoa realistiseksi. Työtehtävät tulisi ennakoida hyvissä ajoin ja jäsentää

selkeiksi vaiheistetuiksi kokonaisuuksiksi, mielellään yksi ohje kerrallaan. Työtehtävien toistaminen samassa paikassa, samaan aikaan ja samalla tavalla luo kaivattua rutiinia. Ohjeet on hyvä antaa monen aistikanavan kautta, suullisesti, kirjallisesti ja näyttämällä. Työhön liittyvistä muutoksista kannattaa informoida ajoissa. Opiskelijaa rohkaistaan itsearviointiin. Välittömällä positiivisella palautteella pienistäkin arkipäivän asioista on suuri merkitys opiskelijalle. Palautteen tavoitteena on saada opiskelija luottamaan omiin kykyihinsä, tarjota onnistumiskokemuksia ja tukea hänen itsetuntoaan.

4.5 Mielenterveysongelmat

Mielenterveyttä on vaikea määritellä. Se on olennainen osa ihmisen psyykkistä, fyysistä ja sosiaalista kokonaisuutta. Mielenterveyteen liittyy kyky kehittyä henkisesti ja emotionaalisesti, kyky solmia ja ylläpitää ihmissuhteita sekä kyky tuntea empatiaa. Mielenterveys ei ole pysyvä olotila, se voi vaihdella elämäntilanteen mukaan. (Pietiläinen 2008.)

Mielenterveyden häiriöstä on kysymys silloin, kun oireet aiheuttavat kärsimystä tai monenasteista psyykkistä vajaakuntoisuutta rajoittavat toiminta-työkykyä tai osallistumis- ja selviytymismahdollisuuksia. Vakavimmillaan ne voivat vammauttaa lähes täysin ja sulkea yhteiskunnan toimintojen ja sosiaalisten suhteiden ulkopuolelle. (Pietiläinen 2008.)

Psyykkiset häiriöt ovat pidempiaikaisia mielialoihin, tunteisiin, persoonallisuuteen ja psyyken rakenteisiin liittyviä häiriöitä. Tällöin psyyken toiminta-kyky on heikentynyt tai rajoittunut. Tämä voi näkyä mielialan, tiedon käsittelyn tai toimintaa säätelevien tunnekokemusten häiriönä. Tunne-elämän vaikeuksia on 15-20 prosentilla lapsista ja nuorista. Syynä tunne-elämän häiriöi-

hin on monia mm. perinnöllisyys, traumaattinen kasvuympäristö, yhteiskunnan arvojen muuttuminen, perhearvojen ja – rakenteen muuttuminen, päihteiden lisääntyminen. (Pietiläinen 2008.)

Useimmat mielenterveysongelmat ilmenevät mm. masentuneisuutena, ahdistuneisuutena, pelokkuutena, arkuutena ja myös esimerkiksi syömishäiriöinä. Opettajan ja ohjaajan on syytä kiinnittää huomiota, jos opiskelija on jatkuvasti masentunut, ahdistunut tai jännittynyt. Mielenterveysongelmasta voi kertoa myös se, että opiskelijalta on elämänhalu kadonnut ja hän on sitä mieltä, että elämä tuntuu tyhjältä ja merkityksettömältä. Toisaalta opiskelija voi olla yliaktiivinen ja ylihuolehtiva. Hänellä on keskittymisvaikeuksia, hän on levoton, myöhästelee tai hänellä on selvittämättömiä poissaoloja. Opiskelija voi myös valittaa usein fyysisiä oireita, kuten vatsakipua, päänsärkyä tai hän valittaa väsymystään ja univaikeuksia. Mielenterveysongelma voi näkyä nuoressa eristäytymisenä tai aggressiivisena käyttäytymisenä. Päihteiden käyttö, tapaturmat, yltiöpäisyys liikenteessä tai puheet itsemurhasta, tappamisesta tai kuolemasta voivat myös kertoa opiskelijan mielenterveysongelmasta. Erilaiset syömishäiriöt liittyvät usein myös mielenterveyteen. (Pietiläinen 2008.)

Mielenterveyshäiriöt vaikuttavat opiskelijan kognitiivisiin, emotionaalisiin, ja sosiaalisiin valmiuksiin sekä motivaatioon. Keskittymisvaikeudet ja ahdistuneisuus haittaavat havaitsemista, ajattelua, päättelyä ja muistia. Opiskelija on usein aloitekyvytön ja hänen itsetuntonsa on heikko. Hän ärsyyntyy ja riitaantuu helposti ja toisaalta hän voi tuntea syyllisyyttä ja häpeää. Monilla psyykelääkkeillä on erilaisia oppimista haittaavia sivuvaikutuksia. (Pietiläinen 2008.)

Opettajan tai ohjaajan sekä opiskelijan vuorovaikutussuhde on merkittävä yksittäinen oppimiseen vaikuttava tekijä. Luonteva, realistinen ja kannustava suhde on eheyttävää. Tämä tarkoittaa, että opettaja /työpaikkaohjaaja pysyy perustehtävässään, kuuntelee ja antaa aikaa opiskelijalle. Ohjauksen tulisi perustua opiskelijan vahvuuksien varaan, jolloin myös tavoitteet tulisi asettaa realistisiksi. Mitä suurempi kaaos opiskelijan mielessä on, sitä tärkeämpää on, että luodaan hänelle turvalliset ja johdonmukaiset rajat niin koulussa kuin työpaikalla. Mielenterveyden ongelmat eivät estä opiskelua, mutta saattavat vaikuttaa opintojen sujumiseen ja kykyyn omaksua opiskeltavia asioita. Ahdistuneelta ja pelokkaalta opiskelijalta voi odottaa osallistumista ja oppimistuloksia kykyjen rajoissa. Opettajan / työpaikkaohjaajan ei tarvitse olla ylivarovainen, häiritsevää tai loukkaavaa käytöstä ei tarvitse hyväksyä. Realistista ja positiivista palautetta sekä kannustamista tuskin annetaan liikaa. (Pietiläinen 2008.)

Opettajan/työpaikkaohjaajan on syytä pitää mielessä, ettei lähde mukaan provosointiin tai mielistelyyn, vaan toimii johdonmukaisesti ja selkeästi. On varottava menemästä mukaan harha-aistimuksiin, mutta ei ole hyvä kieltääkään niitä. On parempi ottaa outo käytös puheeksi opiskelijan ja työkavereiden kanssa ja ohjattava opiskelija hoitoon. Jos opiskelija käyttäytyy harhaisesti tai sekavasti ja hänen todellisuudentajunsa on hämärtynyt, on syytä ottaa yhteyttä terveyskeskukseen ja työpaikasta myös kouluun. (Amiedu 2009.) Harva ohjaaja rohkenee ottaa opiskelijan harhat yleisesti esille. Matalampi kynnys on ottaa yhteyttä opettajaan. Mikäli tilanne on kiireellinen eikä opettajaan tai alaikäisen huoltajiin saada yhteyttä, on syytä ottaa yhteyttä terveyskeskukseen.

Mielenterveysongelmat näkyvät usein opiskelijoiden oireina. Ne on seuraavassa muutettu oppimistavoitteiksi, joista on johdettu pedagogiset keinot. (Amiedu 2009.)

MIELENTERVEYS-ONGELMA, OIRE	PEDAGOGINEN TAVOITE	PEDAGOGISET KEINOT
heikko itsearvostus	itsetunnon nostaminen	kannustava palaute, opiskelijan omien tavoitteiden kunnioittaminen, eriyttäminen
psyykkisten itsesäätelykeinojen niukkuus	itsereflektiokyvyn kasvattaminen	palaute
sosiaalisten taitojen heikkous	sosiaalisten taitojen harjaantuminen	ryhmän käyttö
ahdistuneisuus	rentoutuminen	oppimisedellytysten luominen, ajoitus, oppimisympäristö
keskittymättömyys	keskittyminen	oppimisympäristö
aloitekyvyn puute	itseohjautuvuuden tukeminen	motivointi, kannustus
syyllisyys, häpeä	hyväksyntä	pedagoginen dialogi

Kuvio 2. Mielenterveysongelmat ja pedagogiset keinot. (Amiedu 2009).

4.6 Kuulovamma

Yleiskäsite kuulovammainen tarkoittaa henkilöä, jolla on jonkinasteinen tai -laatuinen kuulon alenema. Kuulon alenema voi olla lievä, keskivaikea tai vaikea (kuuro). Huonokuuloisuus voi johtaa kuulemis- ja kommunikaatiovaikeuksiin sekä väärinkäsityksiin. Erilaiset puhevirheet voivat vaikuttaa niin, että huonokuuloinen on arka vastaamaan ryhmässä. (Kuulonhuoltoliitto 2009.)

Huonokuuloisuus voi johtua mm. erilaisista vammoista, sairauksista tai melusta. Apuvälineenä huonokuuloiset käyttävät usein erilaisia kuulokojeita. Kuuroutunut henkilö on menettänyt kuulonsa puheen oppimisen jälkeen. Hän pystyy kommunikoimaan yleensä puhumalla ja käyttämällä apuna kirjoittamista. Kuuro henkilö on ollut kuuro syntymästään tai menettänyt kuulonsa esimerkiksi varhaislapsuudessa. Hän kommunikoi pääasiassa viittomalla. Kuurot ja kuuroutuneet henkilöt eivät saa puheesta selvää kuulokojeen avulla. (Kuulonhuoltoliito 2009.)

Työssäoppimispaikoilla huonokuuloisen on helpompi toimia, jos ympäristö on rauhallinen ja voidaan välttää kaikumista sekä taustamelua esimerkiksi sulkemalla ovi, ikkuna tai radio. Kuulosuojaimia käyttämällä voidaan välttää melualtistusta (Jyväskylän aikuisopisto 2007). Kuuron opiskelijan huomion voi kiinnittää koskettamalla häntä käsivarteen. Asiaa on toistettava ja välillä havainnollistettava tai piirrettävä/kirjoitettava paperille. Katsekontakti on tärkeää, kun kommunikoidaan kuuron opiskelijan kanssa. Opiskelijan on nähtävä kasvot ja suun liikkeet. Puhe voi olla hieman rauhallisempaa, mutta on varottava liioittelemasta suun liikettä. Mikäli opiskelijalla on tulkki, on tärkeää puhua opiskelijalle vaikka opiskelija seuraakin tulkkia. Vastaavasti, kun kuuro opiskelija viittoo, hän on tulkkiin päin, mutta opettajalla/ohjaajalla on katsekontakti edelleen opiskelijaan. Viittomakieli on hyvin ilmeikästä ja kuuroille puhujan ilmeet viestivät paljon.

4.7 Näkövamma

Näkövammaisena ei pidetä henkilöä, jonka näön heikentymisestä aiheutuneet haitat voidaan korjata silmälaseilla tai piilolinsseillä. Näkövammaisuuden määrittely perustuu WHO:n luokitukseen, jossa otetaan huomioon mm. näöntarkkuus ja näkökentän puute. Näkövammainen ihminen voi olla heikkonäköinen tai sokea. Voi olla, ettei heikkonäköinen ihminen näe lukea, mutta

pystyy liikkumaan ilman valkoista keppiä. Jäljellä olevan tarkan näön avulla hän kykenee lukemaan, mutta ei näe ympäristöään. Heikkonäköisyyteen liittyy usein myös hämäräsokeutta ja häikäistymisherkkyyttä. (Näkövammaisten Keskusliito 2009.)

Näkövammaisuus voi ilmetä mm. seuraavien tekijöiden muutoksena: näöntarkkuus, näkökentät, kontrastien erottelukyky, värinäkö, silmien sopeutuminen pimeään ja hämärään, silmälihasten toiminta ja silmän mukautuminen eri etäisyyksille. Suurin osa näkövammaisista näkee jonkun verran, täysin sokeita on alle 5 prosenttia. Näkemistä voidaan auttaa erilaisin optisin välinein kuten lasit, linssit ja kiikarit.

Opiskelun alussa on hyvä selvittää

- onko opiskelijan näön tila pysyvä vai muuttuva?
- millainen liikkumisnäkö opiskelijalla on?
- mikä vaikutus valaistuksella on liikkumisessa?
- millainen lähityöskentelynäkö opiskelijalla on?
- millainen on näöntarkkuus, kontrastiherkkyys, värinäkö?
- mikä on valaistuksen merkitys?
- käyttääkö opiskelija molempia silmiä vai vaan toista?
- mitä apuvälineitä opiskelijalla on käytössä lähityöskentelyyn tai kauas katsomiseen?
- millainen valon tarve opiskelijalla on? (Jyväskylän aikuisopisto 2007.)

Vaikka näkövammaisella opiskelijalla näkökyky haittaa työskentelyä, on kuitenkin hyvä muistaa, että hänellä on samat oikeudet ja velvollisuudet kuin muillakin työyhteisön jäsenillä. Työtehtävien tekemisessä hän saattaa tarvita enemmän aikaa kuin näkevä opiskelija. Työpaikalla tehtävien hoitamista helpottaa, mikäli työpaikalla tarvittavat välineet ovat omilla paikoillaan. Tarpeen

mukaan olisi oltava saatavilla tarvittavia apuvälineitä. Usein aistivammaisilla on hyvä muisti, jota voi hyödyntää työtehtävissä ja ohjauksessa. Ohjauksessa voi käyttää eri aistikanavia mm. kuuleminen, tekeminen ja koskettelu. Aistivammaisten kohdalla on erityisen tärkeätä perehdyttää opiskelija työturvallisuuteen ja varmistaa, että myös työpaikalla on huolehdittu työturvallisuudesta. Työturvallisuuden lisäksi aistivammaisilla kommunikointi ja viestinvälitys tapahtuu eri tavalla kuin näkevillä ja kuulevilla opiskelijoilla, joten on tärkeää huolehtia kommunikoinnin riittävyydestä kunkin opiskelijan kohdalla. (Jyväskylän aikuisopisto 2007.)

5 KEHITTÄMISHANKESUUNNITELMA

Savon ammatti- ja aikuisopistossa on yhtenä painopistealueena erityisopetuksen kehittäminen. Erityisopetuksen kehittäminen kokonaisuudessaan on hyvin laaja tehtävä ja kehittämiskohteita on monia. Tämän kehittämishankkeen tavoitteena on kehittää erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden työssäoppimista. Kehittämistehtävä on osa laajempaa hanketta, jossa on mukana kolme opintoalaa, Kuopion yksiköstä catering-ala ja sähköala sekä Varkauden yksiköstä kaupan ja hallinnon ala. Hankkeeseen on valittu kolme hyvin erilaista alaa, jotta tulokset olisivat mahdollisimman kattavia ja niitä voidaan myöhemmin soveltaa koko oppilaitoksessa.

Kehittämishanke etenee seuraavasti:

Erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan työssäoppimisen kehittäminen Savon ammatti- ja aikuisopistossa

Aloitus 9.2.2009 Hankkeeseen osallistujien esittely ja tavoitteiden asettaminen	Mukana kolme opintoalaa; catering- ja sähköala, sekä kaupan- ja hallinnon ala. Tavoitteena saada käytännön työkaluja erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden ohjaamiseen työpaikoilla.
I Tapaaminen 25.2.2009 Tiedon kerääminen ja kohderyhmistä sopiminen	Opiskelijan ohjaamiseen ja perehdyttämiseen liittyvät haasteet. Sovittiin työpaikoista, joista tietoa kerätään.

II Tapaaminen 1.4.2009 Tehtävien jakaminen toimijoiden kesken	Päätettiin hankkeen etenemisestä. Sovittiin tehtäväjaosta erityisopetuksen järjestämistä koskevan suunnitelman pohjalta.
Opintomatka Kainuun ammattiopistoon 14.-15.5.2009 Toimintaohjeen tekeminen Tutustuminen Kainuun ammattiopiston erityisopetuksen ja työssäoppimisen järjestelyihin	Alustusten pohjalta toimintaohjeen tekeminen erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden työssäoppimisen ohjaamisesta opettajille sekä työpaikkaohjaajille. Kainuun ammattiopiston erityisopetuksen käytännöt, TOP-verkkopalvelu, PRIIMUS – arviointiohjelma erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden näkökulmasta.
III Tapaaminen 25.5.2009 Työpaikoilta ja opiskelijoilta saadut palautteet Kainuusta saatujen hyvien käytäntöjen hyödyntäminen omaan kehittämishankkeeseen Syyslukukauden koulutuspäivästä sopiminen ja tehtäväjako	Toimintaohjeen tekeminen jatkuu saatujen palautteiden ja Kainuun opintomatkalla saatujen ideoiden pohjalta. Syyslukukauden koulutuspäivästä sopiminen ja tehtäväjako: koulutuspäivästä ilmoittaminen, käytettävä ja jaettava materiaali, käytännön järjestelyt.
3 tapaamista elo- ja syyskuussa 2009	Koulutuspäivä ja siihen liittyvät järjestelyt.

Koulutuspäivä opettajille ja työpaikkaohjaajille Savon ammatti- ja aikuisopistossa syys-lokakuun vaihteessa	Koulutuspäivä on tarkoitettu erityisesti opettajille ja työpaikkaohjaajille, jotka ohjaavat erityistä tukea tarvitsevia opiskelijoita. Työpaikkaohjaajan ja opiskelijan puheenvuorot, materiaalia työpaikoille.
Palaute koulutuspäivästä lokakuu 2009	Saatu palaute hyödynnetään materiaaliin, joka siirretään lukuvuoden 2010-2011 verkkoon. Työpaikkaohjaajat voivat halutessaan hyödyntää materiaalia opiskelijoiden ohjauksessa.

Toimintaohjeet opettajille sekä käytännön työkalut opettajien ja työpaikkaohjaajien käyttöön erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden ohjaamiseen työssäoppimiseen Hankeraportti joulukuu 2009

Hankkeen tavoitteena on kehittää erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden työssäoppimisen sekä ammattiosaamisen näyttöjen suunnittelua ja toteutusta yhdessä työelämän kanssa. Erityistä tukea tarvitsevilla opiskelijoilla tuen tarve työpaikalla saattaa olla hyvin erilainen kuin oppilaitoksessa. Osa opiskelijoista selviytyy työssä normaalilla ohjauksella, vaikka koulussa tuen tarve on ollut suuri. On opiskelijoita, joilla tuen tarve oppilaitoksessa on ollut vähäistä, mutta mennessään uuteen toimintaympäristöön tuen tarve onkin suurempi. Opiskelijan sekä työpaikkaohjaajan kanssa on mietitty keinoja, miten opiskelija pääsisi eteenpäin ongelmatilanteesta. Työpaikalla ohjaajilla ja heidän ohjaamistavallaan on suuri merkitys opiskelijan oppimisessa ja viihtymisessä työssä.

Kevätlukukauden 2009 aikana kerättiin tietoja haastattelemalla opettajia, työpaikkaohjaajia ja opiskelijoita. Haastattelua varten pohdittiin keskeisiä aihealueita; työssäoppimisen ja ammattiosaamisen näyttöjen suunnittelu, opiskelijan tuen tarpeen huomioiminen, työhön perehdyttäminen ja arviointi. Opettajien oli tarkoitus jalkautua työpaikoille seuraamaan opiskelijoiden työskentelyä ja tutustua työpaikkaohjaajiin. Elokuun 2009 aikana suunnitellaan koulutuspäivää ja valmistetaan materiaalia marraskuussa 2009 järjestettäville koulutuspäiville. Tavoitteena on tehdä siihen mennessä konkreettinen ja käytännönläheinen opas opettajille sekä työpaikoille erityisistä tuen tarpeista ja siitä, miten niitä voidaan huomioida ohjauksessa. Monille ohjaajille erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan tulo ohjattavaksi voi olla hämmentävä kokemus . Kun ohjaajilla on tietoa erilaisista tukimuodoista, suhtautuminen opiskelijaan on luontevampaa eikä myöskään ohjaaminen tunnu yhtä raskaalta. Tästä hyötyy eniten opiskelija, joka saa tarvitsemaansa tukea. Tieto auttaa ymmärtämään erilaisuutta, koska jokaisella työpaikalla on erilaisia ihmisiä vahvuuksineen ja heikkouksineen. Erilaisuuden hyväksyminen parantaa usein myös työilmapiiriä, jolloin hyväksytään työntekijät yksilöinä.

Tämän kevätlukukauden aikana verkostoiduttiin tekemällä opintomatka Kainuun ammattiopistoon. Siellä on tehty ansiokkaasti työtä erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden opetuksen kehittämiseksi. Opintomatkan tavoitteena oli tutustua kollegoihin, ja saada heiltä hyviä käytänteitä omaan oppilaitokseemme.

Lukuvuoden 2010-2011 aikana hankkeessa saatu materiaali muokataan koulun Internet-sivuille, jolloin kaikilla on mahdollisuus tutustua tarpeen mukaan erilaisen oppijan ohjaamiseen.

Hankeraportti valmistuu vuoden 2009 loppuun mennessä. Tämän kehittämishankeraportin liitteenä on toimintaohje (liite 1) sekä työpaikkaohjaajille tarkoitettu materiaali (liite 2), joka on valmistettu 1.6.2009 mennessä. Materiaalin muokkaus jatkuu lukukauden 2009 aikana.

6 POHDINTA

Suomen ammatillinen koulutus on korkeatasoista, mutta kuitenkin hyvin koulumaista verrattuna muihin Euroopan maihin. Koulutusta on kehitetty 2000-luvulla vastaamaan yhä paremmin työelämän tarpeita. Viimeisin uudistus nuorten ammatillisissa perustutkinnoissa ovat ammattiosaamisen näytöt. Niillä tarkoitetaan koulutuksen järjestäjän ja työelämän yhdessä suunnittelemia, toteuttamia ja arvioimia työtilanteita ja työprosesseja. Opiskelija osoittaa käytännön työtehtävissä, kuinka hyvin on omaksunut opetussuunnitelmissa määritellyn ja työelämässä vaadittavan ammattitaidon. Näin pyrittiin uudistamaan, monipuolistamaan ja yhdenmukaistamaan arviointia. (Keskuspuiston ammattiopisto 2007.)

Ammatillisen erityisopetuksen lähtökohtana on koulutuksellinen tasa-arvo. Sillä pyritään takaamaan jokaiselle nuorelle mahdollisuus ammatilliseen koulutukseen erilaisista oppimisedellytyksistä huolimatta. Koulutuksen aikana opiskelijat oppivat osan ammattitaidostaan työpaikoilla, mikä auttaa heitä myöhemmin koulutuksen jälkeen sijoittumaan työhön. Työnantajat saavat kokemusta erityistä tukea tarvitsevista opiskelijoista ja uskaltavat palkata heitä työhön. Onhan heistä monet ahkeria ja luotettavia työntekijöitä, jotka nauttivat työstään ja tekevät sitä ilolla.

Työssäoppimisesta on saatu myönteisiä kokemuksia ja ammattiosaamisen näyttöjä on joillakin aloilla harjoiteltu jo vuosia. Joillakin opintoaloilla on pitkät perinteet erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden kouluttamisesta, mutta on myös aloja, joille vasta viime vuosina on hakeutunut erityistä tukea tarvitsevia opiskelijoita. Heidän opettamisensa ja ohjaamisensa koetaan vieraaksi ja raskaaksi. Tuen tarve saattaa olla hyvin erilaista työpaikoilla ja oppilaitokses-

sa, ja ohjaajat tarvitsevat käytännön työkaluja tähän haasteelliseen työhön. Oppilaitoksessa käsitellään opiskelijoiden oppimisvaikeuksia ja työpaikoilla opiskelijan tuen tarpeita. Opettajilla tulisi olla riittävästi tietoa erilaisista oppimisvaikeuksista ja myös olemassa olevista tukitoimista, joilla opiskelijaa voidaan auttaa oppimisessa. Opettajan tehtäväksi jää useimmiten työpaikkaohjaajien informointi, jotta opiskelija saisi ohjaajaltaan riittävästi tarvitsemaansa tukea. Oppimisvaikeudet näkyvät eri tavoin eri opintoaloilla. Esimerkiksi matematiikan oppimisvaikeus hankaloittaa merkittävästi sosiaali- ja terveysalalla lääkelaskuissa tai kaupan- ja hallinnonalalla kassalla työskentelyssä. Vastaavasti tarkkaavaisuushäiriöinen saattaakin menestyä hyvin markkinoinnissa idearikkautensa ja sosiaalisuutensa ansioista.

Oppimisvaikeuksista on olemassa paljon tietoa, mutta se on enemmän opettajille ja opettamiseen tarkoitettua. Työelämälle tarkoitettua materiaalia on muokattava yksinkertaisemmaksi ja käytännönläheisemmäksi. Työssäoppimisesta on tehty kehittämishankkeita eri oppilaitoksissa, joten käyttökelpoista ja uutta materiaalia löytyi suhteellisen helposti.

Toivon, että tästä työstä olisi hyötyä sekä opettajille että työpaikkaohjaajille. Opettajat tarvitsevat tietoa työssäoppimisen ja ammattiosaamisen näyttöjen suunnitteluun ja ohjaamiseen. Työpaikkaohjaajille tarjotaan vinkkejä omaan työhönsä ja erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan ohjaamiseen.

Työ antoi itselleni uuden näkökulman erityistä tukea tarvitsevista opiskelijoihin työelämän kannalta. Minulla on konkreettinen työväline, jonka pohjalta voin lähteä suunnittelemaan ja toteuttamaan erilaisten oppijoiden työssäoppimista ja ammattiosaamisen näyttöjä. Tämä antoi ”eväitä” myös aikuisten

ohjaamiseen työpaikoilla, mitä tulevaisuudessa teen entistä enemmän. Uskallan rohkeammin ottaa puheeksi opiskelijan vahvuudet ja tukemisen tarpeet työpaikalla.

Erityisopetuksen kehittämistä tarvitaan jatkuvasti. Jatkossa voisi kehittää uusia opetusjärjestelyjä, joissa integroidut erityistä tukea tarvitsevat opiskelijat sekä hiljaiset ja syrjään vetäytyvät opiskelijat huomioitaisiin paremmin. Opiskelijoihin pitäisi panostaa entistä enemmän, jotta opintonsa keskeyttäneiden määrä saataisiin vähenemään. Otettaessa käyttöön uudet opetussuunnitelmat, tarvitaan myös uudet mukautetut arviointikriteerit opintokokonaisuuksiin sekä ammattiosaamisen näyttöihin.

LÄHTEET

ADHD-liito ry. 2009. ADD/ADHD aikuisiällä. Viitattu 18.4.2009. http://www.adhd-liitto.fi/ADHD.htm

Ahonen, T., Rautakoski, P. 2007. Ymmärsinkö oikein? Kielelliset vaikeudet nuoruusiässä. Juva: WS Bookwell Oy.

Amiedu, 2009. Jokainen on erilainen oppija. Aikuisten oppimisvaikeudet. Viitattu 18.4.2009. http://www.amiedu.net/jokeri/oppiminen/oppimisvaikeudet.htm

AURA-instituutti. 2007. Työpaikan vinkkikansio Työssäoppimisesta ja työpaikkaohjauksesta työpaikoille. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.

Erilaisten oppijoiden liitto ry. 2007. Erilaisen oppijan käsikirja. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Frisk, T., Teittinen, A. 2007. Työssäoppimisen toimintamalleja. Vammala: Vammalan Kirjapaino

Eskola, S. 2008. Luentomateriaali. Erityistä tukea tarvitseva opiskelija ammattiosaamisen näytöissä 16.9.2008. Kuopio.

Erilaisten oppijoiden liitto. 2009. Oppimisvaikeudet. Viitattu 18.4.2009. http://www.erilaistenoppijoidenliitto.fi/

Jyväskylän aikuisopisto. 2007. Henkilökohtaistetut opinpolut-projekti. Erityisen tuen tarpeessa olevan tutkinnon suorittajan ohjaus työpaikalla. Viitattu 17.4.2009. www.erityinen_tuki_tyopaikoilla-materiaalia

Kaulio, P., Kostiainen, R., Mononen, R., Ojala. K. 2001. Työssäoppimaan. Opettajan kirja. Helsinki: Oy Edita Ab.

Keskuspuiston ammattiopisto ORTON Invalidisäätiö. 2007. Valmis näyttöön! Opas erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan ohjaamiseksi ammattiosaamisen näytöissä. Loimaa: Priimus Painoa Oy

Kuntoutussäätiö. 2009. Terttu-projekti. Opi oppimaan. Erityiset oppimisen vaikeudet. Viitattu 17.4.2009.
www.kuntoutussaatio.fi/terttu/oppimisvaikeudet/

Kuulonhuoltoliitto ry. 2009. Huonokuuloinen opiskelija peruskoulun jälkeisissä opinnoissa. Viitattu 18.4.2009.
http://www.kuuloliitto.fi/tiedoston_katsominen.php?dok_id=406

Laki ammatillisesta koulutuksesta 630/1998

Laki ammatillisesta koulutuksesta annetun lain muuttamisesta 601/2005

Laki nuorista työntekijöistä 998/1993

Laakkonen, P. 2007. Luentomoniste. Matematiikan oppimisvaikeudet 10.1.2007. Jyväskylän ammatillinen opettajakorkeakoulu.

Näkövammaisten Keskusliitto ry. 2009. Tietoa näkövammaisuudesta. Viitattu 18.4.2009. http://www.nkl.fi/tietoa

Opetushallitus. 1999. Työssäoppimisen opas. Kehittyvä koulutus-sarjan julkaisu, 7/1999. Helsinki.

Numminen, H. 2008. Luentomoniste. Hahmottamisvaikeudet 2008. Jyväskylän ammatillinen opettajakorkeakoulu.

Opetushallitus. 2004. Ammatillisen erityisopetuksen toimenpideohjelma. Helsinki: Opetushallituksen monisteita 2004:1.

Opetushallitus.2006. Ammattiosaamisen näytöt käyttöön. Saarijärvi: Saarijärven Offset Oy.

Pietiläinen, H. 2008. Luentomoniste. Mielenterveys osana ihmisen kokonaisuutta 10.9.2008. Jyväskylän ammatillinen opettajakorkeakoulu.

Pohjonen, P. 2005. Työssäoppiminen. Ammatillisen osaamisen perusta. Keuruu: Otavan Kirjapaino.

Palomäki- Jägerroos, T. 2005. Luentomoniste. AD/HD- nuoren kohtaaminen ja opinpolkujen rakentaminen 15.11.2005. Jyväskylän ammatillinen opettajakorkeakoulu.

Savon ammatti- ja aikuisopisto. 2007. Erityisopetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma.

Työturvallisuuslaki 738/2002

LIITTEET

Liite 1. Työssäoppimisen toimintaohje

TYÖSSÄOPPIMISEN TOIMINTAOHJE

Työssäoppimisen järjestämistä ohjaa Savon ammatti- ja aikuisopiston työssäoppimisen järjestämissuunnitelma jossa määritellään työssäoppimisen tavoitteet ja periaatteet. Lisäksi erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden työssäoppimista ja ammattiosaamisen näyttöjä varten on tarkennetut toimintaohjeet.

1 ENNEN TYÖSSÄOPPIMISTA

1.1 Opiskelijan edellytysten arviointi

Valmentaminen aloitetaan riittävän aikaisin jo opintojen alussa HOPS:n tekovaiheessa. HOPS:n tulee aina sisältää TOPS (työssäoppimisen suunnitelma), jossa määritellään mm. työssäoppimiselle asetetut odotukset, tavoitteet ja työssäoppimiseen liittyvä tuen tarve. Opintojen edetessä työssäoppimisen suunnitelmaa ja tavoitteita tarkennetaan.

Opintojen alussa:

- Minä oppijana –opintojaksossa opiskelijat perehtyvät omaan oppimiseensa (opiskelutekniikka, havaintokanava/oppimistyyli, kokonaisvaltaisesti vai yksityiskohtien kautta oppiva, paras oppimisen aika, paikka ja ympäristö, synnynnäiset temperamentti erot
- mahdollinen erityisopetuksen peruste (HOJKS)
- lähtötasotestit (matematiikka, lukitesti, kielet yms.) tulokset ilmoitetaan ERVA:lle. ERVA välittää tiedot ko. ryhmänohjaajille. Tulokset kirjataan HOJKS:iin.

1.2 Työssäoppimisen suunnittelu

Erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan työssäoppiminen ja näytöt ovat osa opiskelijan henkilökohtaista opiskelusuunnitelmaa. Yksilölliset erot voidaan ottaa huomioon mm. antamalla lisäaikaa oppimiselle, tekemällä osanäyttöjä, tarjoamalla vaihtoehtoisia näyttötapoja, valitsemalla näyttöpaikaksi oppilaitos tai työpaikka, antamalla ohjausta näytön aikana sekä mukauttamalla tarvittaessa tavoitteita.

Työssäoppimisen suunnittelu:

- lähtökohtana on opiskelijan HOJKS ja opintokokonaisuus
- opiskelijan toiveet ja kyvyt
- yhteistyö huoltajien kanssa
- minkälaista tukea opiskelija tarvitsee työssäoppimispaikassa, suunnitelma opiskelijan kanssa tuen tarpeesta
    - opiskelijan matkakorvaukset
    - työssäoppimisen sijoittuminen opintojen ajalla

1.3 Työssäoppimispaikkojen hankkiminen

Opiskelijaa ohjataan yksilöllisesti työssäoppimispaikan hakemisessa. Jollekin opiskelijalle riittää, että opettaja on taustatukena ja opiskelija hankkii itse työssäoppimispaikan. Opettajan tulee kuitenkin aina varmistaa työssäoppimispaikan soveltuvuus kyseiselle opiskelijalle. Opettaja suosittelee opiskelijaa hakemaan työpaikkoja, joissa opiskelijalla on mahdollisuus onnistumiseen ja ammattiosaamisen näytön suorittamiseen. Jotkut opiskelijat tarvitsevat enemmän tukea hakuprosessiinsa ja tällöin opettaja järjestää työssäoppimispaikan yhdessä opiskelijan kanssa.

Yksilöllistä tukea enemmän tarvitseville opiskelijoille voidaan työssäoppimisjaksosta osa varata ns. valmentautumisjaksoon, jolloin. ervan tai ohjaavan opettajan ohjauksella opiskelija voi esim.

- tarkentaa Minä oppijana (malli 1) –opintojaksolla laadittuja omia vahvuuksiaan ja tuettavia asioita
- pohtia itselleen sopivia työssäoppimispaikkoja
- valmentautua puhelinkontaktiin työssäoppimispaikkaan (malli2 linkki)
- työssäoppimisen valmennukseen kuuluu tarvittaessa käydä hyvissä ajoin tutustumassa työssäoppimispaikkaan/-paikkoihin yhdessä opettajan, koulunkäyntiavustajan tai muun ohjaajan kanssa
- ottaa yhteyttä työssäoppimispaikkaan ja sopia haastatteluajan

- laatia ohjaajan avustuksella ammattiosaamisen näyttösuunnitelman
- tutustua ammattiosaamisen näytön arviointikriteereihin
- perehtyä työssäoppimisen / ammattiosaamisen näyttöön liittyvien lomakkeiden sisältöön ja täyttämiseen
- kerrata työelämän pelisääntöjä
- valmentautua ottamaan puheeksi omat tuen tarpeensa (tukena ”Minä oppija –paperi”)

Työssäoppimispaikan hankinta

- opettaja varmistaa ottaako työssäoppimispaikka opiskelijoita ja onko työssäoppimispaikalla resursseja yleensä opiskelijan yksilölliseen ohjaukseen
- opettaja selvittää ko. opiskelijan yksilöllisen tuen tarpeen (opiskelijan lupa ja tietosuojasäännökset linkki)
- opiskelija ottaa yhteyttä työssäoppimispaikkaan ja sopii haastatteluajan

Käynti työpaikalla:

- opiskelija menee työssäoppimispaikkaan haastatteluun
- mahdollisesti opettaja tai muu ohjaaja mukana, riippuu opiskelijasta
- keskustelu opiskelijan vahvuuksista ja tuen tarpeesta (huom. salassapitovelvollisuus)

2 TYÖSSÄOPPIMISEN ALKUVAIHE

2.1 Työssäoppijan perehdyttäminen

Opettaja varmistaa, että työpaikkaohjaaja perehdyttää opiskelijan työpaikkaan ja työelämän pelisääntöihin työssäoppimisen alussa. Etenkin työturvallisuusasiat tulee käydä rauhassa ja huolella. Perehdyttämiseen on hyvä käyttää riittävästi aikaa. Tavoitteiden varmistaminen ja tuen riittävä arviointi tehdään kolmikantaperiaatteella.

- perehdyttäminen työssäoppimispaikan toimintatapoihin ja arvoihin paikan liikeidean mukaisesti
- sovitaan asianmukaisesta pukeutumisesta ja hygieniasta
- opastetaan työturvallisuuteen (suojavarusteet, koneet ja laitteet) ja ergonomiaan (apuvälineiden käyttö, työasennot) liittyvät asiat
- selvitetään vakuutuskäytäntö tapaturman sattuessa (selvitä vakuutusnumero sopimukseen)
- perehdyttäminen eettisiin periaatteisiin (vaitiolovelvollisuus)
- työpäivän kulku (työtehtävät, tauot, ajoitus)
- työssäoppimisen tavoitteisiin ja ammattiosaamisen näyttöjen arviointikohteiden ja –kriteereihin tutustuminen
- opiskelija ohjeistetaan työssäoppimispäiväkirjan täyttämiseen

Tutustuminen työpaikkaan ja henkilöstöön

Tutustuminen työpaikkaan:

- opiskelija ja opettaja/koulunkäyntiavustaja menevät yhdessä tutustumaan työssäoppimispaikkaan ja työssäoppimisen käytännön asioihin
- tarvittaessa harjoittelevat reittiä työssäoppimispaikan ja kodin välillä (voi olla myös koulunkäyntiavustaja)
- työssäoppimissopimusten läpikäyminen
- opiskelijan kanssa käydään läpi työajat (työvuorolista)
- tutustutaan työpaikkaohjaajaan ja työyhteisöön
- sovitaan kulkemisesta työssäoppimispaikan alueella: avaimet, lukot ja kulkukortit
- tutustutaan sosiaalitiloihin, varataan pukukaappi
- tarkistetaan sovittu ruokailukäytäntö: milloin ja missä, miten maksetaan sekä tauot
- selvitetään toimintatavat: ilmoittautuminen tullessa ja lähtiessä, miten poissaolot ilmoitetaan
- käydään läpi erityistä varovaisuutta edellyttävät paikat (lastuslaituri, pakaste- ja kylmähuoneet, jätteiden lajittelupaikat, tavarahissit ja automaattiovet)
- sovitaan asianmukaisesta pukeutumisesta ja hygieniasta
- työssäoppimisen tavoitteisiin ja ammattiosaamisen näyttöjen arviointikohteiden ja –kriteereihin tutustuminen
- opiskelijalla on työssäoppimispäiväkirja
- perehdyttäminen eettisiin periaatteisiin (vaitiolovelvollisuus)
- tupakointi- ja matkapuhelinkäytäntö

2.2 Henkilökunnan valmentaminen

Työssäoppimispaikkaan annetaan riittävästi tietoa opiskelijan tarvitsemasta tuesta. Opiskelijaa rohkaistaan itse kertomaan työssäoppimisen ohjaajalle oppimisvaikeuksistaan tai muista työskentelyyn vaikuttavista tekijöistä. Opettaja on kuitenkin aina vastuussa tarvittavan tiedon siirtymisestä tietosuojamääräykset huomioon ottaen. (Linkki)

- anna työpaikkaohjaajille koulutusta (arviointi/mukautettu), työssäoppimisen ohjaamiseen
- selvitään, tarvitseeko ohjaaja lisätietoa/materiaalia ohjauksen tueksi erityisen tuen syistä/ilmenemismuodoista (esim. tietokortit tai nettisivut)
- rohkaistaan työpaikkaohjaaja olemaan ongelmatilanteissa yhteydessä ohjaavaan opettajaan

2.3 Työssäoppimisen suunnitelman tarkennus

- Ohjaava opettaja on yhteydessä työssäoppimispaikkaan ja selvitetään:
    - onko tavoitteen ja kykyjen mukaisia työtehtäviä löytynyt
    - onko ohjaus riittävää

3 TYÖSSÄOPPIMISEN AIKANA

3.1 Työssäoppimisen ohjaus

Työpaikkaohjaajalta toivotaan kiinnostusta ja ymmärtämystä ohjata erityistä tukea tarvitsevaa opiskelijaa. Positiivisen vuorovaikutuksen ja oppimiselle suotuisan ilmapiirin luominen on erityisen tärkeää. Opiskelijalle tulee antaa riittävästi ohjausta ja aikaa sekä tarvittaessa työtehtävät pieninä kokonaisuuksina. Työn seuraaminen ja ongelmien ennaltaehkäisy auttavat opiskelijaa onnistumaan. Opiskelijan ja työpaikkaohjaajan arviointikeskusteluissa tuodaan esille opiskelijan vahvuudet sekä kehittämiskohteet. Opiskelija tarvitsee myös

opettajan tukea ja läsnäoloa työssäoppimisen aikana. Opiskelijalla on oikeus samoihin tukitoimenpiteisiin kuin koulussa ollessaan.

Työssäoppimisen aikana ohjausta, aikaa ja tukea

- opettajan/koulunkäyntiavustajan tuki tarvittaessa työssäoppimisen alkuvaiheessa tärkeää (esim. työpaikalla oleminen)
- riittävän ohjauksen saaminen tavoitteiden saavuttamiseksi
- kehittävän, ohjaavan ja rohkaisevan palautteen saaminen päivittäin jopa jokaisen työn jälkeen
- opettajan yhteydenpito opiskelijaan työssäoppimisjakson aikana
- aikaa ja ohjausta oppimispäiväkirjan täyttämiseen
- opiskelijalla riittävästi aikaa oppia työtehtäviä

Hyvä ohjaaja linkki ja Tarkempaa tietoa ohjaamisen tueksi työpaikkaohjaajille, linkki.

3.2 Väliarviointi

Jatkuvan palautteen antaminen on tärkeää heti työtehtävien suorittamisen jälkeen tällöin opiskelija tietää missä asioissa hän voi kehittää itseään.

Työssäoppimisen aikana käydään keskustelua tavoitteiden saavuttamisesta ja kehittämiskohteista. Keskustelussa on hyvä olla mukana myös opettaja.

Väliarviointia ja itsetuntoa kohottava palaute

Palaute on viisainta kohdistaa opiskelijan toimintaan, ei hänen persoonaansa

- väliarviointikeskusteluun on varattava riittävästi perehtymis- ja keskusteluaikaa (esim. opettaja ja opiskelija voivat käydä alkukeskustelun ja sen jälkeen työpaikkaohjaaja liittyy keskusteluun)
- keskustelun tukena voidaan käyttää oppimispäiväkirjaa
- opiskelijan itsearvionnin vahvistamninen
- korostetaan opiskelijan vahvuuksia
- keskustellaan ja kirjataan vielä opeteltavista asioista ja tavoitteista

- palautetta annetaan konkreettisin esimerkkien avulla
- tarkistetaan saadun tuen riittävyys
- kartoitetaan opiskelijan valmiudet ammattiosaamisen näyttöön
- anna ideoita ja tietoja, ei niinkään neuvoja
- anna vaihtoehtoja, ei valmiita vastauksia tai ratkaisuja
- mieti, mikä on oleellista palautetta tässä ja nyt, kaikkea ei tarvitse sanoa kerralla
- tee palautteestasi arvokasta, kehittävää ja rakentavaa
- valitse sopiva, paikka ja aika tarkista, että palautteesi on ymmärretty!
- Ammattilaisen antama kiitos hyvin tehdystä työstä,edistää oppimista ja lisää uskoa opiskelijan omiin mahdollisuuksiin

4 TYÖSSÄOPPIMISEN LOPPUVAIHEESSA

Ohjaava opettaja on ennen työssäoppimisen loppuvaihetta yhteydessä työpaikkaohjaajaan ja opiskelijaan. Keskustellaan mahdollisuudesta harjoitella ammattiosaamisen näyttöä ja sovitaan mahdollisesta lisätuesta.

4.1 Osaamisen vahvistaminen

- kartoitetaan opiskelijan valmiudet ammattiosaamisen näyttöön
- ohjaaminen näyttösuunnitelman tekemiseen (kirjallinen/suullinen, tehtävät, ajoitus)
- ammattiosaamisen näyttöön sekä näytön arviointikohteiden ja –kriteereihin perehtymistä
- opiskelijalla on mahdollisuus harjoitella näyttöä
- opiskelijan valmentaminen henkisesti näyttöön
- näyttöpäivästä ei tehdä ”suurta numeroa”
- opettajan läsnäolo tarvittaessa näyttöpäivänä, työyhteisön myönteinen ilmapiiri luo opiskelijalle turvallisuuden tunnetta

4.2 Arviointikeskustelu

Työssäoppimisen arviointikeskustelu on työelämälähtöistä. Arvioinnin tulee olla rehellistä ja säännöllistä. Arvioinnin ja palautteen tulee kannustaa, moti-

voida, ohjata, kehittää, vahvistaa ja tukea opiskelijaa. Arviointi tapahtuu työpaikkaohjaajan, opiskelijan ja opettajan yhteistyönä opiskelijan itsearviointia kehittäen.

5 TYÖSSÄOPPIMISEN JÄLKEEN

Opiskelijan osaamista vahvistetaan ja tehdään jatkosuunnitelmia. HOPS ja HOJKS päivitetään.

5.1. Palaute ja jatkosuunnitelmat

Opiskelijan opintojen etenemisen kannalta tarvittava työssäoppimisesta saatu palaute huomioidaan hänen opintosuunnitelmissaan. Opiskelijaa kannustetaan sitoutumaan opintoihin, uusiin työssäoppimisjaksoihin tai työllistymiseen.

- välitön palaute työssäoppimisjakson jälkeen
- mieltäpainavien asioiden käsitteleminen yksilötasolla, ryhmässä tai tarvittaessa opiskelijahuoltoryhmässä

Materiaalin valmistuksessa on hyödynnetty seuraavia lähdeaineistoja:

Erillaisten oppijoiden liitto ry. Lukineuvola-hanke. Erilaisen oppijan käsikirja. -Luvuista lakeihin, kuntoutuksista keinoihin-. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2007.*Frisk, T., Teittinen, A*. 2007. Työssäoppimisen toimintamalleja.

Liite 2. Materiaalia työssäoppimisen ohjaajille

LIITE 2

TYÖSSÄOPPIMISEN OHJAAJILLE

Erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden tukeminen työssäoppimisen aikana

Työssäoppijoiden ohjaaminen

1. **Ohjaaminen**
2. **Ohjaustyylit**
3. **Onnistuneen ohjaamisen perusta**
4. **Ohjauksessa tärkeää**
5. **Oppimistyylit**
6. **Ohjauksen haasteet**

1. Ohjaaminen

- Perustuu kykyyn ja herkkyyteen havaita ja analysoida opiskelijan tarpeita ja tilannetta sekä toimia tästä näkökulmasta käsin
- Opiskelija on oman ongelmansa ja ratkaisujensa paras asiantuntija
- Opiskelijaa kuunnellaan ja otetaan huomioon sekä puututaan asioihin kunnioittavalla tavalla

1. Ohjaaminen...

- **Ohjaajan tehtävänä on auttaa opiskelijaa**
  - Ammatillisessa kasvussa
  - Erilaisin tavoin ymmärtämään ja kehittämään työtään ja oppimistaan
  - Oppimaan omassa työssään, omasta työstään ja toiminnastaan yksin ja yhteistyössä muiden kanssa

2. Ohjaustyylit

- Ohjeita antava tyyli
- Esimerkkien, kokemusten ja tarinoiden avulla ohjaaminen
- Hyväksyvä tyyli
- Ristiriitoja osoittava tyyli
- Kartoittava tyyli

2.1. Ohjeita antava tyyli

- Käytetään kun:
  - Opiskelija jumittunut omassa tilanteessaan
  - Opiskelija on kykenemätön tekemään oma-aloitteisesti ratkaisuja
  - Tilanteen ratkaisemisella on kiire
- Ohjaaja
  - Määrittelee ongelman ja tarjoaa ratkaisun

2.1. Ohjeita antava tyyli...

- Riskejä
  - Opiskelijan riippuvuus ohjaajasta
  - Ohjaajan antamien neuvojen torjunta ja kieltäminen
  - Virheiden tapahtuessa syytökset ohjaajan ammatillisesta osaamattomuudesta
  - Ohjaaja ei tunnista asiantuntijuutensa rajoja

2.2. Esimerkkien, tarinoiden ja kokemusten avulla ohjaaminen

- Ohjaaja kertoo opiskelijalle esimerkkejä omasta elämästään ja vastaavanlaisista tilanteista, joihin hän on joutunut
- Tarinoiden tarkoituksena ei ole tarjota suoria ohjeita, ne avaavat näkökulmia ja vaihtoehtoja
- Vaarana on etteivät tarinat kosketa opiskelijaa

2.3. Hyväksyvä ohjaustyyli

- Ohjauksen tehtävänä:
  - Avustaa tunteiden käsittelyssä
  - Auttaa hyväksymään elämän kielteisiä tapahtumia
- Ohjaaja kuuntelee, ymmärtää ja tukee empaattisesti
  - Avoin katsekontakti
  - Luottamusta herättävä asento
  - Hymyt
  - Nyökkäykset

2.3. Hyväksyvä ohjaustyyli...

- Antaa tilaa opiskelijalle työstää turvallisesti kokemuksiaan ja tunteitaan
  - Pyytää kertomaan ja kuvailemaan asiaa lisää
  - Tekee tiivistyksiä ja yhteenvetoja puhutusta
  - Antaa aikaa miettimiseen
- Hyväksyy tunteet ja ajatukset ilman omia kannanottojaan
- Tärkeä ohjauksen alussa, kun rakennetaan luottamusta
- Vaarana, että ohjaaja samaistuu liikaa opiskelijan ongelmiin ja menee mukaan tämän tunnetiloihin

2.4. Ristiriitoja osoittava ohjaustyyli

- Käytetään osoittamaan sanojen ja tekojen välisiä ristiriitaisuuksia tai osoitetaan opiskelijan käyttäytymisen seurauksia, joita hän ei itse useinkaan näe
- Ohjaukseen ei sisälly syyttelyä eikä arvostelua
- Ei sovi ohjauksen alkuvaiheeseen
- Edellyttää tueksi hyväksyvää tyyliä
  - Aiheuttaa helposti puolustautumisreaktion

2.5. Kartoittava ohjaustyyli

- Työvälineenä ohjaajan esittämät kysymykset
  - Esim. mitä, miten, millainen, kuka, milloin, missä
- Kysymysten avulla opiskelijaa autetaan selvittämään pulmatilanteita ja näkemään asioita eri näkökulmasta
- Tarkoituksena on, että opiskelija selvittää itse ajatuksiaan ohjauksen avulla

2.5. Kartoittava ohjaustyyli...

- Tarkoituksena on myös
  - Kuunnella opiskelijaa
  - Antaa aikaa
  - Antaa tilaa
  - Rohkaista pulmatilanteiden selvittämiseen
  - Rohkaista kuvaamaan, miltä pulmat opiskelijan kokemana näyttävät
  - Kysyä opiskelijan henkilökohtaisia käsityksiä ja tunnetiloja

3. Onnistuneen ohjaamisen perusta

- avoimesti puhuminen
- työssäoppimisen tavoitteet ovat realistiset ja selkeät
- työyhteisön yhteinen tauko päivittäin
- työpaikkaohjaaja saatavilla tarvittaessa
- kiire ei saa näkyä ohjaamisessa
- monipuoliset työtehtävät
- työtehtävät opiskelijalle taitojen mukaisia
- opiskelijalle annetaan myös vastuuta
- työpaikan välitön ilmapiiri luo turvallisuutta

4. Ohjauksessa tärkeää

- tutustu opiskelijaan
- tunnista opiskelijan vahvuudet sekä tuettavat asiat
- anna työskentely ohjeet selkeästi, näyttäen
- anna yksi ohje kerrallaan
- anna riittävästi aikaa oppimiseen
- varmista, että opiskelija on ymmärtänyt ohjeesi

4. Ohjauksessa tärkeää...

- mahdollista saman työn tekeminen useamman kerran
- etsi sopiva työtapa (ei ole vain yhtä oikeaa) kannusta erityisesti silloin kun tulee epäonnistumisia
- anna palaute välittömästi ja rehellisesti
- ohjaa opiskelijaa tarpeen mukaan niin, että opiskelija selviytyy annetusta tehtävästä
- ole esimerkkinä opiskelijalle

4. Ohjauksessa tärkeää...

- ole luotettava ja luota opiskelijaan
- ole aidosti kiinnostunut opiskelijasta
- kuuntele opiskelijaa
- vahvista opiskelijan uskoa itseensä
- tue opiskelijan pitkäjänteisyyttä
- rohkaise opiskelijaa kysymään

5. Oppimistyylit

Selvitä, mikä on opiskelijan vahvin tapa oppia

- puhuuko opiskelija siitä, miltä jokin asia "näyttää", "kuulostaa" tai "tuntuu"
- millaisia havaintoja opiskelija tekee ympäristöstä: esim. "näyttää siistiltä", "kuulostaa ihan tylsältä" vai "tuntuuko makeelta"
- miten opiskelija haluaa opastettavan: toteaako hän: "selitä vielä" vai "näytä uudestaan" vai "anna, kun mä kokeilen"

5. Oppimistyylit...

Käytä ohjauksessa hyväksesi opiskelijan vahvinta aistia

- näköaistia hyväksi käyttävä havaitsee yhdellä silmäyksellä monia asioita, "yksi kuva kertoo enemmän kuin tuhat sanaa"
- kuuloaistia hyväksi käyttävä keskustelee, kyselee, kiinnittää huomiota ääniin ja tekee asiat mielellään "oikeassa" järjestyksessä
- tuntoaistia hyväkseen käyttävä ryhtyy heti hypistelemään tavaroita ja materiaaleja sekä kokeilemaan käytännössä

6. Ohjauksen haasteet

- Kielelliset vaikeudet /Lukemisen ja kirjoittamisen vaikeudet
- Matemaattiset vaikeudet
- Vaikeudet hahmottamisessa
- Vaikeudet tarkkaavaisuudessa
- Vaikeudet tunne-elämässä
- Kuulovamma
- Näkövamma
- Muita ohjauksen haasteita

6.1. Kielelliset vaikeudet /Lukemisen ja kirjoittamisen vaikeudet

Miten tuet?

- vara riittävästi aikaa (aikarajan asettamisen saattaa hermostuttaa ja huomio meneekin vain ajan seuraamiseen)
- varmista rauhallinen, kiireetön työskentely-ympäristö
- anna ohjeet yksi kerrallaan loogisessa järjestyksessä
- Anna tehtävät suullisesti ja mahdollisesti kirjallisesti sekä näyttämällä

6.1. Kielelliset vaikeudet /Lukemisen ja kirjoittamisen vaikeudet...

Miten tuet?

- puhu rauhallisesti ja käytä tuttua yleiskieltä
- jäsennä sanottavasi, havainnollista ja näytä
- kokeile ilmaista asia toisin, jos opiskelija ei ymmärtänyt
- varmista, että ohje tuli ymmärretyksi
- Tue opiskelijaa löytämään ja hyödyntämään hänelle parhaita oppimisen tapoja

6.2. Matemaattiset vaikeudet

Miten tuet?

- anna aikaa harjoitella
- toista ja kertaa asioita
- tarkista, että opiskelija on ymmärtänyt asian
- havainnollista

6.3. Vaikeudet hahmottamisessa

Miten tuet?

- korosta opiskelijan vahvuuksia ja kannustaa häntä sitkeyteen.
- opeta opiskelijaa tunnistamaan työtaidon ydinkohdat ja auta luomaan asiayhteyden uuden ja aiemmin opitun välille
- näytä ja opeta yksi asia kerrallaan
- anna aikaa ajatella ja harjoitella työtä
- anna vastuuta
- anna palautetta välittömästi ja rehellisesti pienestäkin edistymisestä
- anna mahdollisuuksien mukaan kirjallisia ohjeita

6.4. Vaikeudet tarkkaavaisuudessa

Miten tuet?

- pidä kiinni sovituista asioista
- Anna tuttuja toistuvia tehtäviä
- anna selkeitä ja lyhyitä ohjeita, ohjeet hyvä olla näkyvillä
- ole aidosti läsnä (katsekontakti, kiireettömyys)
- anna palautetta välittömästi pienenkin onnistumisen jälkeen
- minimoi häiriötekijät (äänet, häly ja liikkeet)
- Ohjeet on hyvä antaa suullisesti, kirjallisesti ja näyttämällä.
- informoi ajoissa muutoksista

6.5. Vaikeudet tunne-elämässä

Miten tuet?

- ole luonteva
- kuuntele ja anna aikaa opiskelijalle
- ole johdonmukainen ja aseta rajat
- vaadi läsnäoloa ja osallistumista kykyjen mukaan, ei tarvitse olla ylivarovainen
- älä hyväksy häiritsevää tai loukkaavaa käytöstä

6.5. Vaikeudet tunne-elämässä...

- anna realistista ja positiivista palautetta sekä kannusta
- ole johdonmukainen ja selkeä
- jos opiskelija käyttäytyy harhaisesti tai sekavasti ja hänen todellisuudentajunsa on hämärtynyt, on syytä ottaa yhteyttä ohjaavaan opettajaan (tarvittaessa terveyskeskukseen)

6.6. Kuulovamma

- Miten tuet?
- minimoi häiritsevät äänet (sulkemalla ovi, ikkuna tai radio)
- ohjaa kuulosuojainten käyttämiseen
- kiinnitä opiskelijan huomio koskettamalla käsivarteen
- katsekontakti on tärkeä kommunikoinnissa
- puhu rauhallisesti, ei liioitellen suun liikettä
- puhu opiskelijalle, ei tulkille, vaikka opiskelija seuraakin tulkkia

6.7. Näkövamma

Miten tuet?

- anna aikaa työtehtävien suorittamiseen
- huolehdi, että kaikki laittavat tarvittavat välineet omille paikoilleen
- Anna mahdollisuus tarvittaessa käyttää apuvälineitä
- Huomioi, että opiskelijalla on samat oikeudet ja velvollisuudet kuin muillakin työyhteisön jäsenillä

6.7. Näkövamma...

Miten tuet?

- hyödynnä opiskelijan hyvää muistia
- käytä eri aistikanavia
- perehdytä opiskelija työturvallisuuteen
- varmista, että myös työpaikalla on huolehdittu työturvallisuudesta
- huolehdi kommunikoinnin riittävyydestä